

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Autoritářské režimy

Diplomová práce

Olomouc 2010

Vedoucí práce:

Mgr. David Hampl, PhD.

Autor práce:

Martina Fránková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jsem jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Univerzitě Palackého v Olomouci a byla zpřístupněna ke studijním účelům.

V Olomouci dne 22. června 2010

Martina Fránková

Poděkování

Vedoucímu práce Mgr. D. Hamplovi, PhD. děkuji za trpělivost a vstřícnost. Rovněž vděčím za podporu všem ostatním.

Obsah

Úvod	5
1 Charakteristika totalitních a autoritářských režimů.....	6
1.1 Totalitarismus	6
1.1.1 Pojem „totalitarismus“ a „totalitní“	6
1.1.2 Totalitarismus – fenomén moderního věku nebo nadčasový princip?	7
1.1.3 Definice totalitarismu	7
1.2 Autoritářství.....	10
1.2.1 Pojmy autoritářství, autoritativní a autoritářský.....	10
1.2.2 Definice autoritářského režimu	11
1.3 Legitimita.....	13
1.3.1 Zdroje legitimacy v autoritářských režimech.....	14
1.3.2 Zdroje legitimacy v totalitních režimech	15
1.4 Shrnutí: autoritarismus versus totalitarismus.....	16
1.5 Hybridní režimy	17
2 Typologie autoritářských režimů	19
2.1 Linzova typologie autoritářských režimů	19
2.1.1 Byrokraticko-militaristické autoritářské režimy	19
2.1.2 Organicko-etatistické autoritářské režimy	20
2.1.3 Mobilizační autoritářské režimy v postdemokratických společnostech	20
2.1.4 Mobilizační autoritářské režimy ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost (postkoloniální mobilizační autoritativní režimy)	20
2.1.5 Rasové a etnické „demokracie“	21
2.1.6 Defektní a předtotalitní autoritářské režimy	21
2.1.7 Posttotalitní autoritářské režimy.....	21
2.2 Stepanova a Linzova teorie posttotalitarismu	22
2.3 Linzova teorie sultanismu.....	22
2.4 Merkelova typologie	23
3 Autoritářské režimy 20. století	26
3.1 Dolfusovo a Schusniggovo Rakousko	26
3.2 Československo 1945-1948.....	29
3.3 Frankovo Španělsko	33
4 Současná dimenze autoritářských režimů.....	37
(90. léta 20. století – 2010).....	37
4.1 Sýrie za vlády Baššara al-Assada.....	37
4.2 Albánie v letech 1985-2005.....	39
4.3 Miloševičovo Srbsko.....	42
4.4 Alievův Ázerbajdžán.....	48
4.5 Jelcinovo Rusko	52
Závěr	59
Literatura	60
Elektronické zdroje.....	61

„Skutečné dobro je dobrem pro všechny strany.“

Úvod

Cílem této práce je analýza vybraných autoritářských režimů s přihlédnutím k jejich proměnlivosti a tendenci přibližovat se k demokratickému nebo naopak totalitnímu zřízení. Z tohoto důvodu byly do výběru zařazeny jak režimy typicky autoritářské, tak i státy, které charakteristice autoritářských režimů v některých aspektech odpovídají, z hlediska klasifikace ale bývají označovány jinak než jako „autoritářské“. Smyslem tohoto výběru je ukázat subtilitu sociální skutečnosti, kterou je nesnadné klasifikovat.

V první kapitole budou charakterizovány nedemokratické režimy, a to dva jejich základní směry: totalitní a autoritářské. Základním bodem je zde podkapitola, která se zabývá podstatou existence (a persistence) nedemokratických systémů – tedy jejím ospravedlněním, *raison d'être*, legitimizací.

Teoretickým podkladem pro klasifikaci režimů v této práci je dnes běžně používaná typologie J. J. Linze; v případě, že Linzův model není pro objektivní zachycení reality adekvátní, použiji ještě doplňkové modely autorů jiných. Přehled modelů těchto autorů včetně typologie Linzovy bude obsahem druhé kapitoly.

Třetí a čtvrtá kapitola jsou již samotným výčtem jednotlivých režimů. V přehledu jsou zahrnuty přednostně země geograficky blízké českým zemím, které jsou přirozeným objektem mého zájmu. Režimy dvacátého století ve třetí kapitole jsou řazeny chronologicky; režimy posledních dvou dekad současnosti jsou řazeny podle typologické blízkosti autoritářským režimům až k režimu „hybridnímu“ – tedy režimu vykazujícímu některé prvky autoritarismu a některé prvky demokratičnosti.

Téma autoritářských režimů a jejich modifikací je dnes poměrně frekventovaným předmětem výzkumu; z předních českých politologů se mu věnují například S. Balík, M. Kubát, J. Holzer, V. Hloušek a L. Kopeček. Vzhledem k diverzifikující se realitě současných režimů se předmětem výzkumu stávají také hybridní režimy a jejich subvarianty, například pozornosti se těšící koncept soutěživého autoritářství S. Levitskeho a L. A. Wayne, jenž bude ilustrován na příkladu Srbska či Ázerbajdžánu ve čtvrté kapitole této práce.

1 Charakteristika totalitních a autoritářských režimů

Totalitní a autoritářské režimy představují dva hlavní typy režimů nedemokratických a jako takové „mají společnou snad jen jednu zásadní věc – nepřítele, kterým je demokracie.“¹ Chápeme-li tedy demokracii jako zřízení, které musí naplňovat zároveň všechny uvedené znaky:

- svrchovanost a suverenita lidu
- většinový princip
- ochrana lidských práv
- odmítnutí násilí jako prostředku politiky
- respekt k demokratickým principům
- svobodná soutěž politických stran
- právní stát
- dělba moci
- legitimita státní moci,²

potom můžeme konstatovat, že totalitní/autoritářské režimy jsou takové režimy, které nevykazují *zároveň všechny* výše uvedené rysy.

1.1 Totalitarismus

Totalitarismus je formou systému umožňující tu nejminimálnější míru svobody, jaké je člověk vůči člověku schopen. Než se budeme věnovat autoritářským režimům, je nejdříve třeba vymezit, co totalitarismus ještě *je*, a co už *není*.

1.1.1 Pojem „totalitarismus“ a „totalitní“

Jedním z prvních, kdo použil výraz *totalitaria*, a posléze se zasloužil o jeho popularizaci, byl Benito Mussolini v roce 1925. Označoval jím svůj koncept všezahrnujícího

¹ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 64.

² VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2007, s. 142-143.

fašistického státu („*lo stato totalitario*“). V Německu se podobný termín - *total*, resp. *totalitní* - objevil ve spojení „*totalní mobilizace*“, a to roku 1930. V roce 1931 použil výraz „*totalitní stát*“ C. Schmitt, jeden z předních ideologů národního socialismu v Německu.

V průběhu třicátých let se termín začal stále častěji používat pro označení italského fašismu, německého národního socialismu a ruského komunismu.

Do běžného slovníku veřejnosti se výraz *totalitní* dostal až po ukončení druhé světové války, kdy se jím začal označovat režim sovětský, národně-socialistický, fašistický a komunistický.³

1.1.2 Totalitarismus – fenomén moderního věku nebo nadčasový princip?

V diskuzi o tom, zda používat termín *totalitní* i pro režimy, které panovaly dříve než ve dvacátém století, se názory autorů různí.

První skupina (např. E. H. Carr, K. R. Popper, J. L. Talmon, V. Čermák) se přiklání k názoru, že „**totalitarismus je rys imanentní lidské povaze** a jeho prvky najdeme již ve starověké Spartě, středověké inkvizici, Kalvínově Ženevě či v jakobínské Francii.“⁴

S výše uvedeným názorem polemizuje druhá skupina „modernistů“ (např. Hannah Arendtová, Giovanni Sartori či Juan J. Linz), kteří se domnívají, že „**totalitarismus je projevem výlučně moderní masové společnosti.**“⁵ Takováto společnost je totiž atomizovaná, individualizovaná, postrádající normální mezilidské vazby, a tudíž snadno manipulovatelná. „Za těchto okolností mohly převážít a uspět totalitní vlády, které nabízely nové zakotvení a náhradu ztracených vazeb, určovaly nepřitele a nového vůdce vhodného k následování.“⁶

1.1.3 Definice totalitarismu

Vymezit a definovat totalitní režim se pokoušeli různí autoři. Zmíníme zde ty nejvlivnější – J. Fridricha a Z. Brezinskeho, G. Sartoriho a J. J. Linze.

³ ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 227-228.

⁴ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 24.

⁵ Tamtéž.

⁶ ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 231.

a) Pojetí C. J. Friedricha a Z. Brzezinskeho

První pokus o deskripci totalitních režimů provedli v padesátých letech dvacátého století Carl J. Friedrich a Zbigniew Brzezinski ve své studii *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, kteří vyšli z analýzy fašistického a komunistického režimu. Společnými charakteristikami obou těchto režimů jsou:

- **oficiální ideologie**, kterou musí všichni členové společnosti přijímat a akceptovat;
- **jediná masová politická strana** ve většině případů v čele s jediným vůdcem;
- tato strana je **hierarchicky organizována** a je buď nadřizena státní byrokracií, nebo je s ní výrazně propojena;
- prakticky absolutní **monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci** (armády); tato monopolní kontrola je prováděna buď politickou stranou, nebo s ní spojenou a jí řízenou byrokracií;
- prakticky **úplná kontrola prostředků masové komunikace**, která je prováděna prostřednictvím stejných mechanismů jako kontrola ozbrojených složek;
- **systém fyzické a psychologické kontroly** společnosti prostřednictvím policie využívající teroristických postupů;
- **centrální řízení a kontrola ekonomiky**.⁷

Tato klasifikace je dodnes platná, ačkoli podléhala a podléhá mnohým kritikám a snahám o revizi. Diskuze například panuje kolem posledního kritéria, jež ne zcela odpovídá modelu ekonomiky v nacistickém Německu.

b) Koncepce G. Sartoriho

Giovanni Sartori vymezil jako podstatné znaky totalitarismu:

- **totální rozšíření a pronikání moci státu**;
- **ideologizaci politiky v podobě politického náboženství** majícího své kořeny ve Francouzské revoluci;

⁷ ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 228.

- **politické ovládnutí všeho, včetně mimopolitické oblasti člověka** – především tento bod odlišuje totalitarismus od jiných nedemokratických typů režimů, jež do mimopolitického života člověka zasahují pouze výjimečně.⁸

Koncept totalitarismu je podle G. Sartoriho třeba nahlížet z hlediska pólovosti, jinými slovy totalitarismus je tzv. „ideální typ“, ke kterému se na ose *demokracie – totalita* politické systémy buď přibližují, nebo vzdalují.

c) *Linzova charakteristika totalitarismu*

Na počátku sedmdesátých let vymezil Juan José Linz tři charakteristiky, které musí vykazovat systém, aby mohl být nazýván totalitním:

- „Existuje **monistické**, ale nikoli monolitické **centrum moci**, přičemž jakýkoli pluralismus existujících institucí či skupin odvozuje svou legitimitu z tohoto centra, je jím zprostředkováván a je spíše politickým výtvozem „shora“ než produktem dynamiky předešlého společenského uspořádání.
- Existuje **exkluzivní**, autonomní a víceméně či méně **intelektuálně podložená ideologie**, s níž se vládnoucí skupiny či vůdce identifikují a která je užívána jako základ pro provádění politiky či pro manipulaci obyvatel. Ideologie překračuje konkrétní program či hranice legitimní politické akce, aby interpretovala sociální realitu či konečný smysl a cíl dějin.
- Občanská **participace** a aktivní politická **mobilizace** pro „věc“ politických a sociálních úkolů je **povzbuzována, vyžadována, odměňována a usměřňována prostřednictvím jediné strany** a jejich mnohých monopolních masových organizací. Pasivní poslušnost a apatie, ústup do role pouhého trpného předmětu, tolik charakteristická pro autoritativní režimy, je vládci považována za nežádoucí a nechtěnou.“⁹

⁸ BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 262.

⁹ Tamtéž, s. 263.

1.2 Autoritářství

1.2.1 Pojmy autoritářství, autoritativní a autoritářský

Termín „*autorita*“ pochází z latinského „*auctoritas*“, což znamená „*to, co dává růst*“ či „*ten, kdo dává růst*“. Tento pozitivní výraz byl však využit pro legitimizaci moci ne zcela demokratických vlád. Rakouský politik Engelbert Dolfuss například formuloval v roce převratu (1933) programovou koncepci velmi umírněného autoritářství založenou na šesti hlavních tezí:

- Vláda by se jako reprezentant státu měla vyznačovat autoritou.
- Cílem autoritativní vlády je sjednocení mnohých duševních a materiálních zájmů lidí.
- Autoritativní vedení, uskutečňované vládou, reprezentuje stát jako celek.
- Autorita je uspořádanou mocí, a ne svévolí či diktaturou.
- Stát je založen na hierarchii.
- Podpora společnosti institucím by měla vycházet z široké škály duševních svobod, a ne z jednoho světonázoru.¹⁰

V českých zemích se paralelně k pojmu *autoritativní* používá i termínu *autoritářský*. Jejich paralelami jsou anglické pojmy „*authoritarian*“ a „*authoritative*“. Oxfordský slovník definuje pojem „*authoritarian*“ jako „*domnívajícím se, že lidé by měli poslouchat autoritu a dodržovat pravidla i za cenu ztráty své osobní svobody*“, zatímco pojem „*authoritative*“ se používá pro označení dvojí skutečnosti: (1) *otevřeně projevující očekávání, že se mu od druhých lidí dostane úcty a poslušnosti* a (2) *všeobecně uznávaný*. (Oxford Advanced Learner's Dictionary online). Termín *autoritativní* bývá překládán jako „*authoritative*“ a termín *autoritářský* jako „*authoritarian*“.

Diskuse o adekvátním používání daných pojmů v českých odborných stálo probíhá. Kritika míří vůči používání pojmu *autoritativní* pro jeho spíše pozitivní konotace a naopak je favorizován pojem *autoritářský*, který má mít negativnější konotace, a tak lépe odrážet realitu (nedemokratický režim přece nelze označit pozitivním pojmem).

¹⁰ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 50.

Zastánci teze, že oba dva pojmy jsou synonymní, označují tuto diskusi za vytváření problému tam, kde neexistuje.

V této práci je z výše uvedených důvodů používán výraz autoritářský. Termín autoritativní se zde objevuje pouze tehdy, je-li předmětem citace.

1.2.2 Definice autoritářského režimu

Podle Sartoriho se autoritářství stalo „vynálezem“ fašismu a toto označení mělo přenést na stát kladné charakteristiky spojené s pojmem autorita. „Je to však politický režim, který zneužívá svoji autoritu a ponechává minimální prostor svobodě.“¹¹

Převratnou událostí na poli výzkumu nedemokratických režimů se stala typologie J. J. Linze vypracovaná v sedmdesátých letech dvacátého století a publikovaná znovu v roce 2000 pod názvem *Totalitarian and Authoritarian Regimes* (Totalitní a autoritářské režimy). Režimy, které nebylo možno klasifikovat jako totalitní ani jako demokratické, Linz navrhl řadit do zcela svébytné skupiny režimů autoritativních. Pro odlišení autoritarismu od totalitarismu potom navrhl používat tři, resp. čtyři kritéria (příčemž levý pól osy je typický pro autoritářský režim a pravý pól osy je typický pro režim totalitní):

- míra omezení pluralismu (na ose **limitovaný pluralismus - monismus**),
- proces získávání a udržení legitimacy (na ose **mentalita – ideologie**),
- míra mobilizace společnosti (na ose **depolitizace – mobilizace**),
- charakter vůdcovství (na ose vůdcovství **omezené („nechtěné“)** – **cílené**).¹²

Na základě těchto čtyř kritérií Linz charakterizuje autoritářské režimy jako politické systémy:

- s **limitovaným politickým pluralismem**;
- bez vybroušené a vedoucí ideologie, zato s typickou **mentalitou**;
- **bez** extenzivní či intenzivní politické **mobilizace** (vyjma některých etap jejich vývoje);
- v nichž **vůdce** či výjimečně malá skupina uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic.¹³

¹¹ ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 238.

¹² Rovnocennost kritéria vůdcovství s ostatními třemi kritérii je zpochybňována, a proto se jeho podrobnější analýzy zdržím.

1.2.2.1 Limitovaný pluralismus versus monismus

Zatímco totalitní režimy chtějí člověka ovládnout úplně a neponechat mu žádný prostor osobní svobody, autoritářské režimy určité procento osobní svobody lidem zachovat umožňují. V totalitním systému jsou všechny instituce a organizace podřízeny jedinému centru, avšak v autoritářských režimech existuje množství na státu nezávislých organizací; jejich existence je však podmíněna loajalitou vůči režimu nebo přinejmenším absencí snahy režim zpochybňovat.¹⁴ Mezi režimem tolerované instituce poměrně často patří například církve (např. hnutí Opus Dei ve Frankově Španělsku) či organizace ve sféře soukromého podnikání.¹⁵ „Totalitní režimy tedy zcela odmítají jakýkoli pluralismus, zatímco autoritativní režimy limitují pouze pluralismus politický.“¹⁶

1.2.2.2 Mentalita versus ideologie

Existence určité, specifické mentality je typickou komponentou autoritativního režimu.

J. J. Linz vychází z konceptu německého sociologa Theodora Geigera, který ve třicátých letech dvacátého století definoval pojem mentalita jako *způsob uvažování a cítění, a to spíše citový než rozumový*.¹⁷

Totalitní režim má naopak vypracovanou ideologii, jinými slovy systém „víry“ často kodifikovaný ve formě „svaté“ knihy a vynutitelný státní mocí. Ideologii lze považovat za uzavřený systém politického myšlení, který si nárokuje monopol na pravdu, snaží se vysvětlit všechno a přitom odmítá tolerovat jiné názory či opoziční teorie. Jako náhražka náboženské víry zahrnuje silný utopický a futuristický element, od náboženství se však liší tím, že blažený stav – ráj – neklade až za dějiny, ale již do dějin.¹⁸ Podle Geigera je mentalita *subjektivním Duchem* (nezávisle na tom, zda je kolektivně sdílen většinou lidí či ne), zatímco ideologie je *objektivním Duchem*. Mentalita je myšlenkový *postoj*, ideologie je myšlenkový *obsah*.

¹³ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000, s. 159, BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 268.

¹⁴ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000, s. 168-171.

¹⁵ BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 269.

¹⁶ HOLZER, J., BALÍK, S. *Postkomunistické nedemokratické režimy*. Brno: CDK, 2007, s. 90.

¹⁷ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000, s. 162.

¹⁸ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 96-97.

Tabulka 1: Rozdíl mezi autoritativním a totalitním režimem v kontinuu mentalita – ideologie¹⁹

Mentalita	Ideologie
intelektuální postoj	intelektuální obsah
beztvará, proměnlivá, vágní	pevně tvarovaná
blíže k přítomnosti a minulosti	silný utopický, futuristický element

1.2.2.3 Depolitizace versus politická mobilizace

Cílem autoritativních vládnoucích složek je „odpolitizovat“ občany - vytvořit u nich nezájem o politickou sféru a pocit apatie. Ten je mnoha občany přijímán jako úleva od rozporů, které existovaly v době, kdy ještě v daném státě existovala soutěživá demokracie.

Naopak cílem mobilizace je zajistit si stálou a aktivní participaci občanů na aktivitách režimu, který usiluje o infiltraci do všech složek života člověka i společnosti.²⁰

1.3 Legitimita

Pojem legitimacy je chápán jako *zdůvodnění a zároveň ospravedlnění existence a fungování režimu*. Vládnoucí špičky v demokratických režimech odvozují svou legitimní vládu z výsledku svobodných a soutěživých voleb, ve kterých zvítězily. Vzhledem k tomu, že vůdčím silám v nedemokratických systémech tento základní přirozený prvek (svobodných voleb) chybí, potřebují tyto vůdčí síly pro existenci svého vládnutí *jiné* racionální či masami přijatelné zdůvodnění.

¹⁹ Zdroj: BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 272.

²⁰ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000, s. 165-168.

1.3.1 Zdroje legitimacy v autoritářských režimech

Autoritářští vůdci se snaží ospravedlnit nedemokratický styl svého vládnutí následujícími důvody:

- **dějinná / mesianistická úloha** (zpravidla) charismatického **vůdce**,
- **tradice** („naše moc tu byla vždy“),
- „**dobro národa**“ jakožto hlavní cíl vládce,
- „**společenská smlouva**“, na základě které mezi sebou ve vládě spolupracují *všechny* společenské třídy / vrstvy státu (ale nikoli svobodně zvolené politické strany),
- striktní **dodržování platných právních norem** (bez ohledu na to, zda tyto normy uznávají nedotknutelnost základních lidských práv a zda dodržování norem není pouze formální),
- **obrana** politické, ekonomické nebo kulturní **suverenity země** (často v čase vnitřní nestability či vnějšího ohrožení země),
- **nefunkčnost minulého režimu** (např. liberální demokracie²¹) a nutnost změn (včetně např. upevnění morálky) ze strany nového (autoritářského) vedení,
- **nekompetentnost politiků v minulých vládách** a naopak na kompetentnost současné vlády „odborníků“,

²¹ „Franco při svých slavnostních projevech s oblibou bilancoval „výsledky“ nadvlády liberalismu ve Španělsku: mezi lety 1868 až 1902 zažila země 41 vlád, 2 monarchie, jednu republiku, jednu občanskou válku a ztrátu posledních kolonií. Za vlády posledního „předfrankovského krále“ krále Alfonse XIII. v letech 1902-1931 si museli Španělé protřpět 29 vlád, dva atentáty na hlavu státu a několik pokusů o revoluci. Jednoduše řečeno, klidu (pro Franka téměř nejvyšší politické hodnoty) liberalismus Španělsku rozhodně mnoho nepřinesl.“ (CHALUPA, J. *Jak umírá diktatura : Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Votobia: 1997, s. 10-11.)

- nutnost **uspokojování potřeb** mas (např. populismus argentinského prezidenta Juana Peróna),
- dosavadní **ekonomické úspěchy** státu pod vládou autoritářských elit (např. Singapur).²²

1.3.2 Zdroje legitimacy v totalitních režimech

Zdalo by se, že tuhé totalitarismy si vystačí s tvrdou represí a nepotřebují důvod svého počínání nijak ospravedlňovat. Výzkumy v 70. a 80. letech 20. století však ukázaly, že realita je opačná²³. Solženicyn na téma legitimizace ideologie píše: „Aby člověk páchal zlo, musí ho napřed chápat jako dobro nebo jako uvědomělé zákonné jednání. Povaha člověka je naštěstí taková, že musí pro své činy hledat ospravedlnění.“²⁴ Za možné (navzájem kombinovatelné) zdroje legitimacy včetně již zmíněné ideologie považuje Balík a Kubát následující:

- **absence vize** občanů ohledně **alternativního společenského uspořádání**,
- odvolávání se na **pečovatelský charakter státu**,
- odvolávání se na fakt, že daný režim je lepší než jiný, nebo **nejlepší možný** („jinde je hůř“ nebo „dříve bylo hůř“),

²² BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 70-74.

²³ Tamtéž, s. 74-75.

²⁴ Solženicyn dále pokračuje: „Fantazie a duševní síly Shakespearových zlosynů neunesly víc než desítky mrtvol. A to proto, že neměli *ideologii*. Ideologie! Ta dává zlosynovi kýžené ospravedlnění zločinu i nezbytnou vytrvalou tvrdost. Je to společenská teorie, která mu pomáhá, aby své činy očistil sám před sebou i před jinými a slyšel nikoliv výčitky a prokletí, nýbrž pochvaly a pocty. Tak inkvizitoři čerpali posílení v křesťanství, dobyvatelé ve vlastenectví, kolonizátoři v civilizaci, nacisté v rase, jakobíni v rovnosti, v bratrství a ve štěstí budoucích pokolení. Díky ideologii se dvacátému století dostalo příležitosti zakusit zločinnost v miliónovém měřítku.“ (SOLŽENICYN, A. *Souostroví Gulag : 1918 – 1956. Pokus o umělecké pojednání*. 1. díl. Praha: OK centrum, 1990, s. 104.)

- odvolávání se na **vizi konečného vznešeného cíle státu** (a naopak ignorování prostředků obětovaných na cestě v dosahování tohoto ideálu),
- **zastírání rozporu mezi skutečností a ideologií** prostřednictvím povinné účasti na rituálech (např. povinnost účastnit se nesoutěživých voleb, vyvěšovat praporky v oknech u příležitosti nějakého výročí, povinná účast na manifestacích, brigádách apod.),
- přesvědčení o důležitosti pokračovat v **tradici** nebo **vracet se „ke kořenům“** ideologie (tato „tradice“ je však zcela nově vymyšlená),
- přesvědčování o **nezastupitelné úloze vůdce**²⁵

1.4 Shrnutí: autoritářství versus totalitarismus

Ačkoli se v některých aspektech tyto dva nedemokratické režimy překrývají a na kontinuu Linzových os spolu některé prvky delší dobu koexistují a vzájemně se proplétají (např. mentality a ideologie), přece jen je možné ukázat na krajních pólech těchto os ideální znaky typické pro první či druhý režim (viz. Tabulka 2).

²⁵ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 75-79.

Tabulka 2: Shrnutí – srovnání totalitních a autoritářských režimů ve vybraných kategoriích ²⁶

	autoritářství	totalitarismus
Autonomie společenských struktur a nepolitické sféry	ano	ne
Kontrola všech aspektů života společnosti	ne	ano
Absolutní kontrola ekonomické činnosti	ne	ano
Vůdčí úloha jediné masové strany	ne/omezená*	ano
Ovládnutí správních struktur představiteli vládnoucí strany	ne	ano
Legální či semilegální opozice	omezeně	ne
Existence vůdčí ideologie	ne	ano
Masový teror doléhající na celou společnost	ne	ano
Vypořádávání se s politickými protivníky prostřednictvím násilí	ano	ano
Politická mobilizace obyvatel	ne/omezená*	ano
Snaha o expanzi	ne	ano
Vzor pro jiné země	ne/omezeně	ano

*Většinou pouze v krátkém období ustavování autoritativního režimu

1.5 Hybridní režimy

Někde na půli cesty mezi autoritářskými režimy a demokracií stojí tzv. hybridní režimy. Jsou to režimy, kde systém sice oficiálně nazývá svoji existenci jako „demokracii“, avšak v praxi tomu tak není. Skutečná povaha ne zcela demokratického nebo rovnou nedemokratického režimu se tak skrývá za fasádou jednoho či více demokratických prvků stavěných na odív před občany nebo mezinárodním společenstvím. Může to být například jev pravidelně se opakujících voleb, avšak tyto volby mohou skrytě znevýhodňovat určitou politickou stranu či hnutí a nejsou tedy zcela soutěživé. Dalším příkladem může soustředění příliš velkého podílu moci do rukou jedné osoby (např. prezidenta) či strany, přičemž formálně stát navenek funguje podle ústavně zakotvené dělby moci. Následkem tohoto uspořádání potom bývá naprostá absence kontroly vládní moci nebo v případě silné pozice prezidenta obcházení parlamentu při výkonu rozhodnutí, při kterých by se na názor parlamentu přinejmenším mohl brát ohled.

²⁶ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 64.

Obvyklým jevem u hybridních režimů bývá také faktické držení moci pouze jednou stranou, přičemž pro zdání demokratičnosti je povoleno také více stran; tyto strany jsou však pouhými satelity strany vládnoucí. Prezident nebo vůdce se často považuje za „hlas lidu“, což mu alespoň v prvotních fázích režimu poskytuje potřebnou míru legitimacy. Dalším jevem ukazující na hybridní režim může být nedodržování občanských a politických práv občanů.

Hybridní režimy v čase přirozeně oscilují mezi póly demokracie a autoritářství. Jednotliví autoři je podle míry jejich „demokratičnosti“ nazývají různě, např. *neliberální demokracie* (Fareed Zakaria), *defektní demokracie* (Wolfgang Merkel), *elektorální demokracie* a (autoritářským režimům nejbližší) *pseudodemokracie* (Larry Diamond) či *delegativní demokracie* (Guillermo O'Donnell)²⁷

S poměrně novým pojmem *soutěživý (kompetitivní) autoritarismus* přišli Steven Levitsky a Lucas Way. Je charakterizován jako režim, ve kterém se sice oficiálně vládnoucí složky i opozice podřizují chodu demokraticky fungujících institucí, ve skrytu a nedemokratickými způsoby se však úřadující složky snaží neregulérními způsoby ovládnout hrací plochu pro sebe (například tunelováním státních zdrojů, omezováním mediální prezentace opozice, manipulováním výsledků voleb, obtěžováním, vyhrožováním nebo dokonce napadením, vyhoštěním, uvězněním či zavražděním představitelů opozice nebo novinářů). Autoritářská vláda klade velký důraz na volby, díky nimž se ale také (nechtěně) může připravit o moc.²⁸

²⁷ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 285-294.

²⁸ LEVITSKY, S., WAY, L. A. *Elections without democracy : The Rise of Competitive Authoritarianism*. *Journal of Democracy*. April 2002, s. 51-65.

2 Typologie autoritářských režimů

Na základě vymezení podstatných charakteristik autoritářských režimů se budeme věnovat prezentaci v současnosti nejfrekventovaněji používaných typologií těchto režimů.

2.1 Linzova typologie autoritářských režimů

Na základě své teorie os Linz rozlišil sedm typů autoritářských režimů:

- 1) **byrokraticko-militaristické** autoritářské režimy
- 2) **organicko-etatistické** autoritářské režimy
- 3) **mobilizační** autoritářské režimy v **postdemokratických společnostech**
- 4) **postkoloniální mobilizační** autoritářské režimy
- 5) **rasové a etnické „demokracie“**
- 6) **defektní a pretotalitní** autoritářské režimy
- 7) **posttotalitní** autoritářské režimy²⁹

2.1.1 Byrokraticko-militaristické autoritářské režimy

Jedná se o typ autoritářského režimu s nejčastější frekvencí výskytu. Vláda je pod kontrolou koalice složené z armády a byrokracie. Pokud v režimu existuje nějaká politická strana, pak je podporovaná vládou a omezuje politickou činnost občanů na minimální úroveň. Jako příklad lze uvést Španělsko za vlády Franka (1936-1975), Chile za Pinocheta (1973-1989), Polsko za vlády maršálů Piłsudského a Rydze-Śmiglého (1926-1939), Maďarsko za Horthyho (1920-1944) či Argentinu za Peróna (1946-1955).

²⁹ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000, s. 245-253; BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 56-62.

2.1.2 Organicko-etatistické autoritářské režimy

Ze soutěživých voleb vždy vzejde jen několik málo vítězů, ale nikdy všichni. Koncepce organického etatismu naopak tvrdí, že stát by se měl však chovat jako lidský organismus - ani jedna společenská třída by neměla být zanedbaná a v ústraní, nýbrž všem by se mělo dostat rovného práva zastupovat svoje zájmy. Primárním efektem takového uspořádání by byla minimalizace třídních konfliktů. Pro tento účel jsou například zřízeny komory zastupující různé profese (které beztak již existují samy o sobě, např. farnosti či zájmové svazy – proč tedy jejich existence nevyužít?) a nahrazující pluralistický systém volné soutěže politických stran. Komory vytvořené státem jsou nástrojem nebo doplňkem stávající vládnoucí strany. Organický etatismus byl synonymem například pro Salazarovo a Caetanovo Portugalsko (1926-1974), Dollfussovo a Schusniggovo Rakousko (1934-1938) a také částečně pro Frankovo Španělsko a Mussoliniho Itálii.

2.1.3 Mobilizační autoritářské režimy v postdemokratických společnostech

Jsou to režimy, které vznikly následkem nespokojenosti značné části populace s demokracií poté, co demokratický establishment selhal v řešení základních problémů společnosti. Příkladem je fašistická Itálie nebo italská provincie Carnaro v roce 1919.

2.1.4 Mobilizační autoritářské režimy ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost (postkoloniální mobilizační autoritativní režimy)

Tyto režimy vznikly díky vysoce mobilizované společnosti, která v čele s konkrétní politickou stranou (popř. politickými stranami) vybojovala své zemi nezávislost na kolonizátorovi. Původní vysoký stupeň mobilizace se postupem času vytrácí a politická strana, jíž občané vděčí za nezávislost státu, sice nesměruje k totalitnímu ovládnutí společnosti, ale ani se nevzdává své dominance na politické scéně. Typickými příklady jsou africké země ve druhé polovině dvacátého století, např. Pobřeží slonoviny v letech 1960 – 1990.

2.1.5 Rasové a etnické „demokracie“

Jsou to režimy, kde výhody demokracie (např. základních lidských práv) platí pouze pro členy vládnoucího etnika, avšak zbývající členové společnosti (často je to paradoxně majorita) jsou vyčleňováni na okraj společnosti. Významným faktorem, který legitimizuje autoritářské vládnutí, je nestabilita společnosti způsobená národnostními konflikty. Mluvíme například o Jihoafrické republice v období apartheidu (1948-1993).

2.1.6 Defektní a předtotalitní autoritářské režimy

Jedná se o režimy nacházející se ve fázi těsně před nastolením totalitního systému. Míra mobilizace a ideologizace života společnosti dosahuje vysokých hodnot a limitovaný pluralismus je vyloučen. Příkladem může být sovětské období Nové ekonomické politiky (NEP; 1921-1924) nebo země východní Evropy krátce po skončení druhé světové války (např. Československo v letech 1945 – 1948).

2.1.7 Posttotalitní autoritářské režimy

Jde o režimy, kde naopak dominantní pozice strany, která byla dříve u moci, ještě zcela nezmizela. Zkoumaným vzorkem států jsou zatím pouze režimy postkomunistické (nikoli „postnacistické“ z důvodu transformace nacistického režimu v režim demokratický), například země střední a východní Evropy od poloviny padesátých let dvacátého století.

Vnitřní dělení kategorie posttotalitních režimů převzal Linz od kanadského badatele Gordona Skillinga, který od sebe jednotlivé subtypy odlišuje na základě intenzity konfliktu mezi skupinami ve společnosti:

7a) **kvazitotalitní stát** (státy střední a východní Evropy 1948 – 1953)

7b) **konzultativní posttotalitarismus** (Polsko po březnu 1968)

7c) **kvazi-pluralistický posttotalitarismus** (Sovětský svaz 1954 – 1964)

7d) **demokratizující se a pluralistický posttotalitarismus** (Československo v roce 1968)

7e) anarchický posttotalitarismus (Čína v době kulturní revoluce)³⁰

V devadesátých letech J. Linz společně s A. Stepanem skupinu posttotalitních států vyčlenili z rámce autoritářských režimů a postavili je na roveň základních typů nedemokratických režimů, tedy autoritářských, totalitních a sultanistických (o sultanismu viz. níže). Důvodem byl fakt, že charakter posttotalitních režimů je již natolik vzdálen „klasickým“ autoritarismům, že tyto dva typy režimů není možné nadále řadit do jedné kategorie.

2.2 Stepanova a Linzova teorie posttotalitarismu

Na ose limitovaný pluralismus–monismus posttotalitní režimy inklinují k limitovanému politickému pluralismu (existuje pouze jediná povolená strana). Holzer a Balík (2007: 181) však dodávají, že v postkomunistických režimech se nesvoboda často koncentruje spíše do ekonomické nežli do politické sféry. Naproti tomu je povolen pluralismus společenský. Státní ideologie je vládnoucími elitami povolna začínána chápat jako utopická vize a účast na ceremoních a rituálech (původně navštěvovaných s nadšením) se pro vládce stává pouhou povinností, pro oponenty režimu přetvářkou a „životem ve lži“. Intenzita činnosti mobilizačních institucí již vyhasla, avšak tyto instituce jsou ve společnosti stále ještě přítomny. Vůdcové jsou spíše byrokraty a „státními technokraty než charismatickými postavami“³¹

2.3 Linzova teorie sultanismu

V polovině devadesátých let Linz z kategorie nedemokratických režimů vyčlenil ještě jeden zvláštní typ režimů, tzv. sultanismus, který postavil na roveň ostatním typům nedemokratických režimů – totalitarismu, autoritarismu a posttotalitarismu. V sultanistických typech režimů sice existuje hospodářský a společenský pluralismus, avšak sultán neboli vládce do něj svévolně a despoticky zasahuje. Ve státě existuje pouze

³⁰ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000, s. 253-261; BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 275.

³¹ LINZ, J. J., STEPAN, A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1996, s. 42-51; BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 278-279.

nízká míra institucionalizace, vláda zákona neexistuje. Režim není vystavěn ani na ideologii, ani na specifické mentalitě. Při státních ceremoniálech je občas používána manipulace s cílem mobilizace občanů. Vůdce je extrémně glorifikován a má tendenci přenechávat vládnutí příslušníkům vlastní dynastie.³²

2.4 Merkelova typologie

Linzovu typologii dále rozpracoval a zpřesnil německý politolog Wolfgang Merkel v 90. letech 20. století. Nedemokratické režimy (*autokracie*) vykazují podle Merkela tyto znaky:

- **legitimace politické moci** není založena na principu suverenity lidu, ale na všeobecné mentalitě či „objektivním pravdivém světonázoru“;
- **volební právo** je omezeno na základě motivů etnických, náboženských, mocenskopolitických či motivů vyplývajících z rozdílného pohlaví, potenciální opoziční politické strany nejsou rozhodnutím exekutivy připuštěny ke kandidatuře;
- existuje **mocenský monopol**, neprobíhá kontrola politické moci prostřednictvím demokraticky legitimovaných institucí;
- moc uplatňuje **monistické centrum**, které si podřizuje dosud nezávislé soudy, státní správu apod.;
- jsou porušována či vůbec **neuznávána základní lidská a občanská práva**;
- **zákony neodpovídají principům „právního státu“**, slouží libovůli vládních struktur.³³

Merkel rozděluje nedemokratické režimy na autoritářské a totalitní. Totalitní režimy dělí na (1) komunistické, (2) fašistické a (3) teokratické; autoritářské režimy člení do devíti subtypů:

³² LINZ, J. J., STEPAN, A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1996, s. 51-54; BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MÚ v Brně, 2004, s. 278.

³³ LINZ, J. J., STEPAN, A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1996, s. 279.

1) komunistické autoritářské režimy

V těchto režimech vládne strana, reálnou moc drží v rukou *politbyro* - malý orgán na vrcholu stranické hierarchie. Strana vychází z leninské teorie a je „předvojem dělnické třídy“ (např. bezprostřední pre- a poststalinská období Sovětského svazu (1924-1929, 1953-1956) a režimy v jeho satelitech).

2) fašistické autoritářské režimy

Faktickou moc drží - i přes existenci strany – pouze *vůdce*. Podstatnými prvky fašismu jsou: antikomunismus, antiliberalismus, vůdcovský princip, korporatistická ideologie a organizační struktura, stranické vojsko (milice), reakční cíl kombinovaný s moderním přitakáním mobilizaci a podpora kapitalistického hospodářského pořádku. Tyto režimy byly ustaveny v německých satelitech za druhé světové války.

3) militaristické režimy

Základními hodnotami pro tento typ režimů jsou patriotismus, národní bezpečnost, klid a pořádek. Moc drží v rukou buď junta acharismatických vojáků (byrokraticko-militaristické režimy; např. Latinská Amerika v 60. a 70. letech 20. století), nebo vojenský vůdce (vůdcovsko-militaristické režimy, např. Horthyho Maďarsko 1920-1944).

4) organicko-etatistické režimy

5) rasistické autoritářské režimy

Charakteristika organicko-etatistických a rasistických režimů je v zásadě shodná s Linzovou deskripcí.

6) modernizační autoritářské režimy

Legitimitu režimu zde zajišťuje jeho proklamovaná snaha modernizovat dosud neindustrializovanou, tradiční společnost (např. postkoloniální africké státy).

7) teokratické autoritářské režimy

Moc je v rukou náboženských autorit, které mají tendenci k totalitnímu typu vládnutí (např. Írán po revoluci roku 1979).

8) dynastické (královské, monarchistické) autoritářské režimy

V těchto režimech chybí volby i ústava. Král je hlavou exekutivy i legislativy (např. meziválečné evropské královské diktatury).

9) sultanistické autoritářské režimy

Merkelova deskripce je zcela shodná s Linzovým pojetím sultanismů.³⁴

³⁴ BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 280-283.

3 Autoritářské režimy 20. století

Dvacáté století proslulo jak rodící se demokracií, tak také jejími deformacemi, způsobené často nezkušeností obyvatel s tímto typem režimu. V průběhu tohoto století se bouřlivě – i v rámci jednoho státu – střídaly totalitarismy s demokracií, s delší či kratší dobou tranzice od jedné formy režimu k druhé. Ačkoliv se západní státy s konsolidovanou demokracií často snažily o export svého fungujícího systému do (dosud nedemokratické) ciziny, nebo alespoň o nabytí atraktivního „image“, kterým by k demokracii přilákaly více států, je nutno konstatovat, že vize Západu o demokracii jako vítězné a konečné síle se ve dvacátém století nenaplnila. Demokracie je totiž vnímána minimálně několika způsoby: buď jako ideál, ke kterému je třeba kráčet, nebo jako transparent, za který je možno se schovat a před mezinárodním společenstvím krýt trestnou činnost probíhající uvnitř státu, nebo jako nenáviděný systém produkující nejistotu a mravní rozvrat. Poslední dva způsoby lze považovat za výživnou půdu pro autoritářství všeho druhu.

3.1 Dolfusovo a Schusniggovo Rakousko

Rakousko v letech 1933 – 1938 představuje příklad organicko-etatistického autoritářského režimu, který byl nastolen po kolapsu demokracie, resp. neschopnosti politických stran řešit aktuální politicko-společenské problémy.

Politicko-historický vývoj

Rakouská republika od svého vzniku v roce 1918 procházela téměř permanentní politickou krizí, ke které se navíc ve 30. letech přidružila i krize hospodářská. Hlavním problémem byl boj mezi dvěma nejsilnějšími stranami v parlamentu a následná nepříliš efektivní funkčnost parlamentu; druhým problémem byl vzestup rakouského národního socialismu inspirovaného národním socialismem německým. Vláda v čele s Engelbertem Dolfusem, který byl spolkovým kancléřem v letech 1932 - 1934, se rozhodla zamezit ohrožení stability systému tím, že omezí pravomoci parlamentu a naopak posílí pravomoci vlády. Paralyzovala tedy činnost parlamentu a politických stran a zakázala volby na všech úrovních. Zmocňovacím zákonem o válečném hospodářství ze 7. března

1933 si vláda pojistila moc nad ostatními institucemi – po odstoupení prezidentů Národní rady (což znamenalo faktické vyřazení parlamentu z politického dění) došlo i ke zrušení Ústavního soudu a omezení soudů obecných. Došlo také k omezení svobody shromažďování a tisku. Povstání opoziční sociální demokracie na sebe nenechalo dlouho čekat (uskutečnilo se na počátku roku 1934), avšak skončilo jejím rozpuštěním spolu s rozpuštěním svobodných odborů a vyhlášením stanného práva. Dne 1. května 1934 byla přijata nová ústava vylučující účast politických stran na dění v zemi a potvrzující organicko-etatistický charakter státu. Oporou režimu se stala Vlastenecká fronta, jež vznikla splynutím křesťansko-sociální strany, nacionální strany a Heimwehru (domobrany). Myšlenkově se nový režim opíral o ideu antiliberalismu, antikapitalismu, katolicismu a ideál středověkého řemeslníka a rolníka. Naopak režim svoji legitimitu rozhodně neopíral o zmobilizované masy lidí (různá slavnostní shromáždění a vojenské přehlídky organizované režimem s cílem zvýšit svoji vlastní prestiž v očích občanů neměly charakter davového šílenství), nelze jej tedy označit za fašistický.

Privilegovaného postavení dosáhla římskokatolická církev, která měla zaručen mandát ve spolkové kulturní radě a zemských sněmech, současně probíhala rekonfesionalizace školství.³⁵

Politický systém

Květnová ústava z roku 1934 zaručila spolkovému kancléři silné postavení, blízké modelu německého nacismu či italského fašismu, zatímco spolkový prezident (Wilhelm Miklas, úřadující v letech 1928 – 1938) měl jen reprezentativní roli. Exekutivní, legislativní a posléze i soudní moc (ta však pouze neformálně) byla v rukou vlády, stejně jako mocenský kartel Vlastenecké fronty.

Ústava ustanovila korporativní model státu, jehož prvky měly být zaměstnanecké korporace a kulturní sdružení – konkrétně sedm profesních korporací. Jejich zástupci měli být jmenováni a posléze kontrolováni vládou a prezidentem do orgánů předběžných jednání, kde se měli vyjadřovat k návrhům zákonů předložených vládou. Návrhy poté měl schvalovat Spolkový sněm, popř. lid. Svým korporativním uspořádáním a

³⁵ BALÍK, S. *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948*. Rexter. Listopad 2002, roč. 1, č. 2.

odstraněním politických stran z podílu na vládě se režim přičlenil k rodině organicko-etatistických autoritářských režimů.³⁶

Aby předešel konfliktům také v rovině zaměstnavatel versus zaměstnanec, režim odstranil autonomii podnikových zájmových zastoupení, byly zakázány stávky, zaměstnancům se krátily mzdy. Restriktivní rozpočtová politika státu byla prováděna díky neplnění kolektivních smluv či jiných neregulérních opatření. Naopak byl protěžován finanční a průmyslový sektor v rukou velkozemědělců. Pro potlačení opozice (poměrně neškodných sociálních demokratů a naopak nebezpečných a nakonec i zvítězivších nacionálních socialistů) byl zpřísněn trestní zákon a byly zřízeny stanné soudy. V umění zavládla cenzura.

Pád režimu

Dolfuss byl zavražděn v červenci 1934 svými politickými nepřáteli – zakázanými rakouskými nacisty – v rámci puče, který se však nezdařil a byl vládou potlačen. Nový spolkový kancléř Kurt von Schusnigg (na tomto postu setrval v letech 1934 – 1938) byl nicméně na nátlak Německa přinucen vzít do vlády nacistu Artura Seyss-Inquarta jako ministra vnitra a povolit činnost NSDAP. Když chtěl zabránit anšlusu Rakouska, byl přinucen podat demisi. Tímto dnem (11. březnem 1938) skončil autoritářský režim v Rakousku. O den později vytvořil Seyss-Inquart loutkovou vládu a dalšího dne vstoupily německé jednotky na rakouské území, které se stalo součástí Říše.

Kritika E. Dolfusse

Tváří v tvář hrozbě se zdá, že pevné uchopení moci do rukou jedné osoby přinese záchranu. Engelbert Dolfuss je svými zastánci veleben za mučednictví, které přinesl v oběť jako jediný z evropských vůdců za druhé světové války. Kritici však poukazují na to, že „vývoj k nedemokratické formě vlády v Rakousku za asistence spolkového kancléře Dollfusse nebyl nevyhnutelný. Žádná vláda, ani ta rakouská, nebyla determinována k tomu, aby vládla bez parlamentu“.³⁷

³⁶ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 75-79.

³⁷ JEŘÁBEK, M. *Diktátor, nebo mučedník? Engelbert Dollfuss a rok 1934*. *Revue Politika*. 6-7/2004.

3.2 Československo 1945-1948

Československo v poválečných letech představuje specifický systém, který v liniovských intencích můžeme klasifikovat jako defektní či pretotalitní typ autoritativních režimů.³⁸

Politicko-historický vývoj

Po skončení německé okupace skončila v Československu nacistická totalita. Rudá armáda však nepřinesla jen vytoužené vysvobození, ale zárodky nového nedemokratického režimu. Tato pomoc byla domluvena už v roce 1943, kdy Eduard Beneš (zklamaný mnichovskou dohodou) uzavřel 12. prosince v Moskvě smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci se Sovětským svazem. Na základě této dohody se z původní pozice „přijímatele pomoci“ se Československo postupně dostalo do pozice zcela závislé na Moskvě a její politice. V rámci samotného Československa přebírala Komunistická strana Československa (KSČ) moc postupně a nenápadnými kroky, a ačkoliv se jí chopila až v únoru 1948, „už v roce 1945 měla veškeré pravomoci“.³⁹ Legitimita vůdčí pozice komunistů vyplývala z celonárodní nenávisti vůči válečným utlačovatelům a s tím spojené touhy po pomstě, z vážnosti, jaké se komunisté těšili díky účasti na protinacistickém odboji, a z jejich deklarované snahy „mravně očistit národ“ a „zbavit jej kolaborantů a zrádců“.

Faktickým začátkem ustavení vládního systému byl 4. duben 1945, kdy prezident republiky Beneš, zaštiťující se autoritou exilové vlády, jmenoval v Košicích vládu Československé republiky. Programem této vlády byl jak důraz na poválečné spojení se Sovětským svazem a definování legality subjektů, které po válce nemají právo veřejně působit, tak také sankce proti těm, kdo byli odpovědní za vývoj po Mnichovu. Reformy obsahovaly také znárodnování podniků a převedení mnoha pravomocí na stát. Hned po začátku působení v Praze tato vláda odstavila stranou představitele domácího odboje.

Stěžejní pro vývoj v příštích desetiletích byl první rok od konce války. Prováděla se konfiskace majetku „kolaborantů a zrádců“, devastace střední třídy, zbavení neslovanského obyvatelstva občanství, likvidace samosprávy. V tomto ohledu je možné konstatovat, že únor 1948 nebyl pučem, ale zveřejněním toho, co se dělo po tři roky

³⁸ BALÍK in HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*, Brno: MU v Brně, 2004, s. 274.

³⁹ RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa : Od počátku do převzetí moci*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002, s. 253.

neveřejně.⁴⁰ Probíhal násilný odsun Němců, který se násilím a způsoby vyrovnal válečným represáliím. (Bylo vyhnáno minimálně dva a půl milionu lidí.) Proběhlo vyvlastnění půdy Němcům, Maďarům a kolaborantům. S pozemkovou reformou souviselo znárodnění podniků, které postihlo 3000 největších firem, což představovalo 66% průmyslové výroby. Znárodněn byl i bankovní a pojišťovací sektor.

Díky moskevskému diktátu byl odmítnut Marshallův plán v létě 1947. Zde se naplno projevila závislost Československa na Sovětském svazu. Již v průběhu roku 1947 přestali být komunisté ochotní dělat kompromisy s ostatními vládnoucími stranami. Ministr vnitra Nosek pak 13. února 1948 dal impuls k demisi několika ministrů tím, že odmítl poslechnout usnesení vlády. Tato výhrůžka už byla neúčinná, protože komunisté ovládali všechna centra politického systému. Beneš jejich demisi pod nátlakem přijal a na jejich místa nastoupili komunisté a jejich spojenci.

Politický systém

V čele státu stál prezident. Až do října 1945 (do doby ustavení parlamentního tělesa) jím byl Edvard Beneš, který svůj mandát čerpal z exilové vlády. Disponoval poměrně značnými pravomocemi, včetně zákonodárství – až do října 1945 vládl podepisováním dekretů, které navrhovala vláda. Dne 28. října 1945 byl již ustaveným Prozatímním Národním shromážděním ve funkci potvrzen a 19. června 1946 znovu zvolen.

Z vlády zkonstruované v Moskvě byli již dopředu vyloučeni členové domácího odboje, zahrnovala pouze členy zahraničního odboje, a to jak londýnského, tak moskevského. Nejvíce ministrů získali komunisté, popř. komunismu naklonění jedinci, premiérem se stal sociální demokrat Zdeněk Fierlinger.

Po celé období vlády od skončení druhé světové války do října 1945 neexistovala dělba moci výkonné a zákonodárné, a tedy nelze hovořit o demokracii.

Základem politického systému se stala instituce *Národní fronty Čechů a Slováků*, což byla platforma politických stran, která měla reprezentovat „vůli lidu“ a „národní jednotu“. Škála politických stran byla zúžena a homogenizována na pouhé čtyři subjekty, vesměs antifašistické strany nezkompromitované svou činností za války: Komunistickou stranu Československa, Československou sociální demokracii, Československou stranu

⁴⁰ BALÍK, S. *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948*. Rexter. Listopad 2002, roč. 1, č. 2.

národně socialistickou (které tvořily tzv. „Socialistický blok“) a Československou stranu lidovou. Pouze Národní fronta mohla povolit činnost a působení dalších politických stran, což prakticky vedlo k absenci opozice a kontroly vládních aktivit.⁴¹

Do doby, než se uskuteční řádné volby, bylo na základě Benešova dekretu z 25. srpna 1945 zřízeno tzv. *Prozatímní Národní shromáždění* (PNS). Volby do PNS byly nepřímé. Voliteli byli členové Okresních národních výborů, kteří byli zvoleni členy Místních národních výborů. Členové místních národních výborů však postrádali právně zakotvenou legitimitu, odvozovali ji pouze na základě revolučních událostí konce války. Volby do *Ústavodárného národního shromáždění* (ÚNS) v květnu 1946 vyhráli v českých zemích s drtivou převahou 40% komunisté. Občané však mohli vybírat pouze z kandidátek Národní fronty. Všechny strany Národní fronty se také již dopředu dohodly, že po volbách utvoří tutéž koalici - výsledky voleb byly tedy již dopředu dány. Parlamentní těleso pretotalitního Československa bylo fakticky bezvýznamné, rozhodně neplnilo funkci prostoru pro tvorbu politiky.⁴² Například vládní program byl vypracován a schválen 11. července 1946 Národní frontou a teprve pak prodiskutován kabinetem a předložen ke schválení parlamentu.⁴³

Prvorepublikový systém soudů zůstal zachován, avšak na základě tzv. retribučních dekretů z roku 1945 byly zřízeny ještě další tři druhy soudů, tzv. retribuční mimořádné lidové soudy: Národní soud, lidové soudy a tzv. mimořádný lidový soud. Národní soud byl zřízen pro odsouzení jedinců a organizací, které za války kolaborovaly s nacismem, včetně protektorátní vlády. Soudní proces s protektorátní vládou v roce 1946 představoval vůbec první poválečný politický proces, byl zpracován dle zadání a stal se důležitým soudním precedentem pro roky následující. Lidové soudy představovaly vyšší soudní instanci nad soudy, jež pro stejný účel jmenovaly národní výbory, tedy nikým nevolené a nikým nekontrolované orgány. Lidové soudy mohly odsoudit kohokoli jako donašeče a potrestat ho pětiletým odnětím svobody či trestem smrti. Mimořádné lidové soudy byly zřízeny pro souzení nacistů. Proti jejich rozsudkům neexistovalo odvolání. V období od ledna 1946 do května 1947 vynesly v českých zemích 713 rozsudků smrti a téměř 20 000 osob bylo odsouzeno k trestu odnětí svobody. Celý systém retribučního

⁴¹ BALÍK, S. *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948*. Rexter. Listopad 2002, roč. 1, č. 2.

⁴² BALÍK, S. *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948*. Rexter. Listopad 2002, roč. 1, č. 2.

⁴³ RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa : Od počátku do převzetí moci*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002, s. 200.

mimořádného soudnictví je zcela nestandardním, s demokratickým společenským řádem naprosto neslučitelným jevem.⁴⁴

V rovině mimoprávní a mimosoudní se pohybovala také počáteční fáze exodu, etnických čistek, konfiskace majetku a odnímání občanství prováděné na příslušnících neslovanské národnosti – Němcích, Rakušanech, Maďarech. Toto trestné jednání ze strany Čechoslováků (uskutečněné v období od 30. září 1938 do 28. října 1945) bylo zpětně legalizováno zákonem „o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků“ z května 1946.

Klasifikace politického systému

Vzhledem k Linzově ose mobilizace versus depolitizace můžeme konstatovat, že mobilizace obyvatelstva dosahovala vysokých stupňů. Všechny politické strany bylo možno označit za masové, např. KSČ měla jeden a čtvrt milionu členů. (Vysoké stavy členů měly například i volnočasové instituce Sokol, Orel či Junák, avšak v jejich případě nešlo o mobilizaci řízenou státem.) Vysoký stupeň mobilizace se projevoval i v počáteční (divoké) fázi odsunu německého obyvatelstva.

Na ose ideologie versus mentalita nedosahovala míra ideologičnosti závratných, ale ani ne nezanedbatelných hodnot. Příkladem může být kult osvoboditele a vůdce Stalina, zavedení postu osvětových důstojníků v armádě podle vzoru Sovětského svazu nebo ideologie „odplaty“ a „národní cti“ či „národní jednoty“ uplatňovaná v lidových soudech, v rámci odsunu německého obyvatelstva a znárodňování.

V rámci třetí osy limitovaný pluralismus versus monismus je třeba poznamenat, že pluralismus nebyl limitován v míře typické pro totalitní režim (krvavé represe byt' jen náznaků opozice). Nicméně nelze hovořit ani o limitovaném pluralismu - ve státě byla povolena existence pouze několika provládních stran a opozice neexistovala. Fakta tedy hovoří pro umístění režimu spíše do prostoru bližšího k uzavřenému monismu.

Kritéria typická pro totalitarismus dosahovala na všech třech Linzových osách během prvních tří let poválečného Československa vysokých hodnot. V Linzově typologii režimů se takto definovaný režim označuje jako pretotalitní nebo také defektně totalitní.

⁴⁴ BALÍK, S. *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948*. Rexter. Listopad 2002, roč. 1, č. 2.

3.3 Frankovo Španělsko

Španělsko představuje prototyp autoritářského režimu, podle něj J. Linz zkonstruoval svoji typologii. Nazval jej byrokraticko-militaristickým subtypem autoritářských režimů.

Politicko-historický vývoj

Francisco Franco byl jmenován do funkce hlavy státu a zároveň nejvyššího velitele (generalissima) Španělska v říjnu roku 1936. V listopadu 1936 jej jako legitimního vládce Španělska uznalo nacistické Německo, v únoru 1939 Francie a Velká Británie a v dubnu 1939 Spojené státy americké. Režim se stabilizoval v padesátých a šedesátých letech 20. století a svou existenci skončil v polovině let sedmdesátých Frankovou smrtí. Legitimita Frankovy moci vycházela jednak z faktu, že vyhrál a zároveň ukončil krvavou občanskou válku a jednak z jeho protikomunistického postoje, kterým si zprvu zajistil podporu fašistických států Itálie a Německa a posléze v období studené války toleranci ze strany Západu.

Porozumět Frankově diktatuře nelze bez pochopení příčin a průběhu občanské války, která Frankově diktatuře předcházela. Jednalo se o konflikt, který v letech 1936-1939 hluboce rozdělil španělskou společnost na vesměs pro-komunistické republikány a fašisticky orientované nacionalisty. Republikáni po vyhraných volbách roku 1931 nahradili dosavadní monarchii republikánským zřízením se socialistickým a proticírkevním programem. Do čela vzpoury proti republikánským reformám se postavil generál Franco, který ji s pomocí hitlerovského Německa dovedl až do vítězného konce a poté nastolil vlastní režim.

Cílem Franka bylo po ukončení občanské války nastolit vládu pevné ruky, obnovit pořádek a zdecimované hospodářství a zamezit opakování občanské války, což se mu povedlo. Vytvořil kolem své osoby zdání „spasitele“ od hrůz občanské války a „záruky“, že se již nikdy nic takového nebude opakovat. Získané sympatie Španělů mu umožnily jeho vzestup a následnou dlouhověkost jeho režimu.⁴⁵

Ačkoli zpočátku sympatizoval s fašistickými režimy Mussoliniho a Hitlera, za druhé světové války se Franco od pomoci Německu distancoval vyhlášením neutrality z důvodu naprostého vyčerpání země po občanské válce.

⁴⁵ CHALUPA, J. *Jak umírá diktatura : Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Votobia: 1997, s. 15.

Po druhé světové válce se Španělsko ocitlo v mezinárodní izolaci, ze které jej Franco záhy vymanil – v roce 1955 se Španělsko stalo členem OSN a OECD a v roce 1968 bylo zvoleno za člena Rady bezpečnosti OSN. Uvnitř státu začal Franco postupně provádět reformy, díky kterým Španělsko v letech 1959–1973 neobyčejně prosperovalo a vysloužilo si pro tento fenomén pojmenování „španělský zázrak“. Když v roce 1975 umíral, předával Franco svému vybranému nástupci králi Juanu Carlosovi zemi, která se během několika let stala funkční demokracií.

Politický systém

Frankovým snem bylo učinit ze Španělska znovu monarchii. Španělsko označoval jako „katolický stát“ (estado católico). Sám sebe prohlásil zákonem z července 1947 regentem monarchie a zároveň doživotní hlavou státu, roku 1969 jmenoval Juana Carlose (vnuka posledního krále před zřízením republiky v roce 1931) budoucím králem. Každých pět let byla jmenována nová vláda, předsedal jí ale vždy Franco. Každý ministr reprezentoval zájmy své „politické rodiny“, po odborné stránce musel být vysoce kompetentní a mít Frankovu důvěru.

Systém volné soutěže politických stran byl nahrazen systémem „politických rodin“, naprosto loajálních vůči Frankovi (primoriveristů, vojáků, katolíků, falangistů, technokratů, monarchistů, integristů a tradicionalistů). Každá rodina byla reprezentována ve vládě poměrným počtem ministrů podle své důležitosti. Společnou platformou politických rodin bylo Národní hnutí (FET de las JONS), v němž si každá rodina uchovala jistou míru nezávislosti, ale nikoli plnou míru autonomie.⁴⁶ Roli režimní strany hrála na počátku Frankova režimu fašistická Falanga (posléze přejmenovaná na Movimiento), avšak ve chvíli, kdy hrozila potenciálním ohrožením Frankovy moci (v polovině padesátých let), byla odstavena stranou. Omezení politického pluralismu a rozsáhlé represe vůči opozici (popravy, mučení) měly vést k usmíření dvou znepřátelených stran z doby občanské války a k ochraně „Španělska a potažmo Evropy před mnohem větším, rudým nebezpečím“.⁴⁷

Justice byla podřízena Frankovi, který dovedným využíváním široké škály represí udržoval lid v požadované míře poslušnosti. Pro vyšetřování politických „zločinů“ byl

⁴⁶ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 141.

⁴⁷ Tamtéž, s. 142.

zřízen Soudní dvůr veřejného pořádku (TOP - Tribunal de Orden Público), který fungoval v letech 1963-1977 (Chalupa 1997: 51). Zákonem o historické paměti č. 52/2007 byl TOP prohlášen za nezákonnou instituci a jeho rozsudky za nespravedlivé.

Klasifikace politického systému

Čím byl španělský frankismus typický, prozkoumáme-li jej optikou Linzových os?

Politický pluralismus byl omezen, což prakticky znamenalo umlčování opozice (zatímco opoziční křesťanští demokraté byli částečně tolerováni a dokonce mohli vydávat vlastní časopis, komunisté žili v totální ilegalitě), likvidace svobodných odborů, rušení práv příslušníků nešpanělských národností, dočasné zavírání vysokých škol (coby ohnisek protestů proti omezování osobních svobod), zasahování do autonomie církve (Franco si např. vyhradil právo jmenovat domácí biskupy) aj. Od šedesátých let se na seznamu antifrankistických opozičníků objevují také představitelé římskokatolické církve, ačkoli u zrodu režimu představovala pro Franka církev hned po armádě největší oporu.⁴⁸

Frankismus nikdy nevypracoval jednu oficiální ideologii, naopak jednotlivé proudy ve společnosti akcentovaly různorodé myšlenky, jejichž společným jmenovatelem bylo jen několik základních tezí: panický strach z bolševismu, tíhnutí ke katolicismu a nechť k demokratickému modelu legálních politických stran a svobodných odborů. Jedinou skutečnou ideologií frankismu byla snaha o udržení statu quo výsledků občanské války.⁴⁹ Linz charakterizuje tuto absenci unifikované, všemi přijímané ideologie jako přítomnost specifického myšlenkového rozpoložení, mentality.

Frankismus nikdy nedosahoval takového stupně politické mobilizace, jaký bylo možno pozorovat například v nacistickém Německu. Na počátku režimu byly k vidění nadšené davy (falangistů) provolávající slávu Frankovi a Španělsku, postupem doby se však pasivita společnosti prohlubovala, až dosáhla naprosté apolitizace. Ještě na konci šedesátých let byla pro španělskou společnost prioritou starost o udržení vnitřního míru, pořádku a stability a teprve pak až s dlouhým odstupem starost o svobodu, demokracii či sociální spravedlnost. „Stále převládala obrovská nedůvěra k politikům a k politice a Franco, nefalšovaně apolitický a politiku zcela otevřeně nenávidějící, byl pro většinu obyvatel zárukou klidu a jistoty. Nebylo jasné, zda se pod caudillovou nadvládou mohou

⁴⁸ CHALUPA, J. *Jak umírá diktatura : Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Votobia: 1997, s. 51.

⁴⁹ Tamtéž, s. 54.

věci zlepšovat, ale většina Španělů se domnívala, že se pod bdělým okem „vítěze křížové výpravy“ alespoň viditelně nezhorší. ⁵⁰

Franco nepotřeboval pro existenci svého režimu žádnou politickou stranu, režim byl totiž existenčně spjatý s osobou vůdce (španělsky *caudillo*). Svou vůdcovskou pozici si Franco vybuodoval sám již za občanské války a její neotřesitelnost byla nezpochybnitelná. Existence Falangy tedy postupně ztrácela svůj smysl.

Shrnutí

Můžeme shrnout, že charakter autoritářského režimu ve Frankově Španělsku se v čase postupně proměňoval. Na počátku své existence se režim v kontinuu Linzových os až nebezpečně přikláněl k hodnotám typickým pro totalitarismus, avšak v období stabilizace režimu v padesátých letech a v souvislosti s ekonomickým růstem země se hodnoty přesunuly k pólu autoritativnosti. Linz Frankovo Španělsko klasifikoval jako byrokraticko-militaristický typ autoritářského režimu. S ohledem na existenci „politických rodin“ bychom jej také částečně mohli zařadit mezi režimy organicko-etatistické.

⁵⁰ CHALUPA, J. *Jak umírá diktatura : Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Votobia: 1997, s. 48-49.

4 Současná dimenze autoritářských režimů

(90. léta 20. století – 2010)

Z hlediska typologizace se autoritářské režimy dneška vyznačují značnou komplikovaností, neboť pro adekvátní posouzení povahy zkoumaného režimu nám jednak schází dostatečný časový odstup a nezaujatý nadhled a jednak také informace. Nicméně v rámci nám dostupných znalostí se pokusíme o jejich analýzu a zachycení na škále autoritarismů či jejich variant.

4.1 Sýrie za vlády Baššára al-Assada

Poněkud exotický a v českých odborných publikacích nepříliš známý režim skýtá poměrně dobrou příležitost ke klasifikaci a může posloužit jako modelový příklad současného autoritářského režimu byrokraticko-militaristického typu.

Politicko-historický vývoj

Politický režim v Sýrii ve sledovaném období je výsledkem historického vývoje, jehož počátek se dá datovat do roku 1963. Tehdy se k moci dostala Baas, což byla strana se sekulárním, socialistickým a podstatným panarabským apelem. V roce 1967 spolu s Egyptem zaútočili na Izrael a Sýrie při této tzv. šestidenní válce ztratila velký kus území. Co se týká náboženství, je obyvatelstvo složeno ze sunnitů (74%) a křesťanů (10%), zbytek tvoří alawité a jiné muslimské sekty. Radikalistické tendence strany Baas se změnily po příchodu politiky Háfize al-Assada, zvoleného roku 1970 prezidentem. Ten se pokusil v roce 1973 znovu dobýt neúspěšně ztracené území.

Ovládnutí sektou alawitů (armádní elita) vedoucích postů ve státě vedlo k vytvoření ideologické opozice islamistů, kteří se nakonec zformovali do Syrské islámské fronty. Na tuto opozici režim reagoval částečnou liberalizací, která byla motivována úsilím zmobilizovat Syřany k vnitrostátnímu boji s islamisty. Protože vyjednávání vládnoucí strany s Islamistickou frontou Sýrie nevedlo k výsledkům, v roce 1982 zaútočil Háfiz na město Hamá, které bylo baštou opozice. Toto vypořádání s islamisty bylo úspěšné a prezident ukázal, že on je tím, kdo určuje pravidla. Společnost byla po celou

dobu kontrolována tajnými službami, které se po převzetí moci jeho synem Baššárem al-Assadem v roce 2000 ukázaly jako poměrně dost samostatné. „Korupce, klientelismus a neformální vazby mezi mocenskými strukturami vytvořily komplikovaný systém zastánců režimu a nových elit. Háfíz al-Assad však bezpochyby stál na pomyslné špičce mocenské pyramidy.“⁵¹ Režim se v zahraničním obchodu a stycích orientoval hlavně na Saddámův Irák a Rusko.

V roce 2000 Háfíz zemřel a vedoucí úlohu po něm převzal jeho syn Baššár al-Assada. Nová ikona režimu na pár měsíců dala naději k liberalizaci. V reakci na prohlášení 99 a prohlášení 1000 začala vznikat veřejná diskusní fóra, ale tato rétorika byla postupně odsouvána stranou, takže se o případných politických změnách přestalo mluvit a byly odvolány. „Jaro v Damašku“ trvalo jen velmi krátce. Stranický aparát a vládní elity neměly o nějaké změny žádný zájem, základem bylo zachovat stávající situaci. Režim brzy sáhl k represím vůči pluralismu prorůstajícího nejen do oblasti mediální, ale i společenské. Hospodářský růst se dostal do problémů po svržení Saddáma, což znamenalo konec obchodu s touto zemí. Navíc americký prezident Bush zařadil Sýrii do „osy zla“ a roku 2003 uvalil na Sýrii hospodářské sankce.⁵² Stále se očekává podpis Asociační dohody s EU, protože jinak hospodářská situace země při současném způsobu hospodaření a bez zahraničních investorů nemá naději na zlepšení. Pokud by k podpisu došlo, současný režim by byl v rámci dohody překročil i k reformám v jiných oblastech.

Klasifikace politického režimu

Z pohledu Linzovy osy limitovaný pluralismus – monismus prozkoumáme různé oblasti ve společnosti. Určitá svoboda je na internetu, Sýřané zde mohou volně diskutovat. V ekonomické oblasti je režim v podstatě neprodyšný. Vládnoucí stranou je pouze Baas, ostatní politické strany jsou pouhými satelity předstírající politickou pluralitu v zemi. (Ústava zaručuje 167 křesel z celkových 250 Národní frontě politických stran vedených stranou Baas.)⁵³ Neoficiálním politickým stranám a hnutím bylo v roce 2004 zakázáno publikovat v domácím tisku, vést kampaně. Korupce a klientelismus jsou na denním pořádku. V náboženské oblasti je režim tolerantní, protože společnost je počtem vyznání

⁵¹ MALIŇÁK, P. *Sýrie za vlády Baššára al-Assada. Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy*. Říjen 2009. [online].

⁵² ČEJKA, M. *Sýrie – země na rozcestí*. [online]. c2004.

⁵³ KING, S. J. *Sustaining Authoritarianism in the Middle East and North Africa. Political Science Quarterly*. Fall 2007. Vol. 122. Nr 3., s. 454.

pestrá. Pokud tedy situaci shrneme, režim je možné přiřadit k pozici limitovaného pluralismu.

Co se osy ideologie versus mentalita týče, v prvním období režimu se nedají nalézt žádné trvalejší ideové náplně režimu, poněvadž jejich obsah byl často měněn podle aktuálních potřeb. Velmi podobné to je i v námi sledovaném období. Trvalejší zaměření je protiizraelské a protiamerické, což jsou společná hesla většiny islámského světa. Jde tedy spíše o zaměření se k „lepší budoucnosti“ a pragmatické spoléhání se na taktiku hledání nepřítele, který může za to, „že jsme tam, kde jsme“. Neexistují žádná pseudovědecká díla, která by se snažila existenci režimu podložit. Proto výraznější posun od pozice mentality směrem k ideologii není.

Třetí osou je kritérium mobilizace versus depolitizace. Baas je strukturou člensky silně exkluzivní, protože je ovládána alawity, potencionálně nebezpečným je nabídnut podíl na moci, ale tak, aby to nijak tuto vládnoucí stranu neohrozilo. Strana nemá zájem ani strukturní prostředky k mobilizaci mas k politické účasti. Je to tedy stav silně depolitizační, vedoucí k šíření apatie a nechuti k politice.

Lze shrnout, že „z hlediska Linzovy klasifikace je možné současnou Sýrii jednoznačně přiřadit k autoritativnímu režimu, neboť ani jediná z os nedosahuje hodnot typických pro totalitní režimy. Nejbližší pozici zaujímá k oligarchické subvariantě byrokraticko militaristických režimů.“⁵⁴

4.2 Albánie v letech 1985-2005

Albánie ve zkoumaném období představuje zajímavý příklad tranzice z tuhého totalitního režimu směrem opačným. Režim však nedosáhl ani demokracie, ani nenaplňoval „skutkovou podstatu“ autoritářského režimu. Můžeme si zde všimnout zvláštností, pro která režim nelze plně identifikovat jako „režim autoritářský“, nicméně existence „specifik“ je běžným fenoménem každé společnosti a spíše je třeba se divit faktu, že *nějaké* podobnosti umožňující *nějakou* klasifikaci vůbec existují.

⁵⁴ MALIŇÁK, P. *Sýrie za vlády Baššára al-Assada. Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy*. Říjen 2009. [online].

Politicko-historický vývoj země a institucionálního systému

Albánie v druhé polovině 20. století byla zemí totalitní. Po druhé světové válce v zemi zavládla komunistická strana (která se v Albánii jmenovala Albánská strana práce), a to na základě svého nasazení v boji s nacismem za druhé světové války. Režim vznikl pod záštitou Sovětské svazu. Straně i národu vládl až své smrti v roce 1985 Enver Hoxha, který zemi přivedl do mezinárodní izolace, z níž se Albánie snaží vymanit dodnes. Na začátku 90. let vstupuje do centra dění Sali Berisha, který požaduje demokratické reformy. Ty potom v letech 1992 - 1997 uskutečňuje, ovšem spolu s korupčními aférami a násilným potlačováním opozice. Po prohře jeho Demokratické strany ve volbách roku 1997 odstoupil a odešel do opozice, kde setrval do roku 2005. V letech 2005 – 2009 se stal premiérem budujícím vztahy s USA a Evropskou unií.

Smrt Envera Hoxhy neznamena žádnou vnitrostátní aktuální změnu, vládnoucí Albánská strana práce stále držela kurz upínající se k novým horizontům, ale posunul se pohled na zahraniční politiku - strana se náhle snažila ukázat světu Albánii v lepším světle. Vrcholem této snahy se stal duben 1990, oficiálně se podnikaly kroky k navázání diplomatických vztahů s USA a Sovětským svazem. Albánie projevila zájem zapojit se do evropských struktur pro bezpečnost a spolupráci. Albánská strana práce se přejmenovala na Socialistickou stranu Albánie (PSSH).

Lidové shromáždění změnilo trestní zákoník, reformovalo soudní systém, odstranilo některé zákazy ve svobodě slova a náboženských projevů, občané mohli začít cestovat do zahraničí. Začaly probíhat ekonomické reformy, objevila se nezaměstnanost. Kvůli velkému suchu v létě toho roku se zhroutil centrální hospodářský plán, mladí lidé protestovali v demonstracích. Uvolnil se zahraniční obchod a po velké demonstraci 9. prosince roku 1990 byl povolen vznik opozičních stran.

První z nich se jmenovala Demokratická strana Albánie (PDSH) a vedl ji Sali Berisha. V lednu 1991 dochází k propuštění politických vězňů. Prudké zhoršování hospodářské situace vedlo mnoho lidí k emigraci do Itálie, Řecka, USA a jiných zemí. V dubnu 1991 se uskutečnily první svobodné volby, jejichž regulérnost však opozice neuznala. Vyhrála Albánská strana práce. V červnu následovala generální stávka, odstoupení vlády a nástup nové koaliční vlády. Byla schválena prozatímní ústava, garantující parlamentní demokracii, které vydržela až do roku 1998. Nicméně celé další desetiletí jsou v zemi nepokoje a anarchie, často musí zasahovat armáda.

Lídr PDSH Sali Berisha mezitím navazoval styky v zahraničí a získal skvělou reputaci. Také vnitropoliticky se mu dařila rétorika kritiky neschopné vlády. V prosinci 1992 se rozpadla koaliční vláda a na března 1992 byly vyhlášeny nové volby. Vyhrála původní opozice a jen strana PDSH získala 62%. Postkomunisté získali 26%. Demokratická strana vytěžila ze své nabídky „změny“, na což voliči zareagovali pozitivně. Ale už v červenci získali postkomunisté (PSSH) značný úspěch v prvních komunálních volbách.

Další vývoj ve zkratce charakterizuje střídání vlády demokratů (1992-1996, 2005-současnost) a socialistů (1997-2005), velmi vyostřená rétorika, dokonce zavírání do vězení a persekuce členů opozice či novinářů. V roce 1997 se zhroutily pyramidové fondy, což vyvolalo ozbrojené povstání a musela velmi aktivně zasáhnout armáda. Albánie je zemí, která je stále „na nohou“. Vnitřní politika totiž pod nátlakem demokratických stran skrývá archaické kmenové a rodové principy řízení společnosti - tak je strana PSSH socialisticky orientovaná, ale prakticky za ní stojí kmen Tosků, a podobně za konzervativním postojem PSDH stojí klan Gegů.⁵⁵

Berisha po nástupu k moci v roce 1992 ihned vyměnil ředitele rozhlasu a televize, takže tato média informovaly pouze o jeho úspěších, aniž by se tam vyskytovaly zprávy o stávkách a nepokojích. Kdokoliv, kdo pochyboval o vládní politice, byl označen za komunistu.

Novináři, kteří se snažili objektivně informovat veřejnost, byli v obtížné pozici. „Nejnámějším se stal případ editora deníku Koha Jone, který byl obviněn ze zveřejnění státního tajemství a společně s několika kolegy uvězněn. Případ sklidil domácí i mezinárodní kritiku a Berisha byl nucen udělit této skupině žurnalistů milost. I v letech 1995 a 1996 došlo k několika případům uvěznění novinářů za porušení zákona o tisku.“⁵⁶

Armádě bylo za vlády PDSH (tedy vlastně Gegů) místo slibované redukce a profesionalizace pouze vyměněno velení za loajální členy této strany. Armádní velitelé měli ekonomické výhody, bujela korupce. Po roce 1997 došlo opět k výměně armádních špiček za původní odstavené velitele. Gegové tedy byli z Tirany vyhnáni a nahradili je odstavení Toskové. PSSH od tohoto roku prováděla stejnou politiku, kterou kritizovala před povstáním.

Po vraždě prominentního politika Hajdariho došlo při jeho pohřbu k pokusu o státní převrat a obsazení vládních budov. Na tuto aféru navázala Klosiho aféra, v níž se jednalo

⁵⁵ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. *Berishovská a postberishovská Albánie : Případová studie defektního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 374.

⁵⁶ Tamtéž, s. 375.

o obvinění tohoto šéfa tajné zpravodajské služby, že prováděla špionáž na lidech PDSH. Zřejmě šlo o obětního beránka a došlo tak k usmíření obou stran.

Klasifikace politického režimu

Klasifikace na ose limitovaný pluralismus versus monismus je obtížná. Pluralismus je spíše otevřený, než limitovaný. Tato osa nám tedy mnoho neřekne. Co se týká osy mentalita versus ideologie, zde opět nemůžeme nalézt rozhodující prvky pro ideologii ani mentalitu. Režim neužívá ani jednoho způsobu. Ani vůdcovství nevykazuje podobu obvyklou v autoritativních režimech. Je vykonáváno ve formálně dobře definovaných hranicích. Ale osa mobilizace – depolitizace je velmi zajímavá. Společnost nezávisle na tom, která ze stran vede koalici, má maximální hodnoty v oblasti mobilizace.

Režim není ani demokratický ani autoritativní, nabízí se termín defektní režim. Případně pokud chceme být věrní Linzovi, můžeme jej nazvat mobilizačním režimem v postkomunistické společnosti. Ale pokud vezmeme v potaz, že mobilizace souvisí hlavně s etnickým rozdělením společnosti, můžeme nakonec nazvat režim mobilizačním s etnickým cleavage.⁵⁷

4.3 Miloševičovo Srbsko

Srbsko představuje velmi zajímavý příklad režimu, který za fasádou pravidelných voleb projektoval pravidla demokracii velmi vzdálená. O demokracii nemůže být ani řeč; klasifikace režimu dle Linze představuje „politologický oříšek“.

Politicko-historický vývoj

Politický systém v Srbsku je dědictvím po Jugoslávském režimu. Ten je neodlučitelně spjat s osobou Josipa Broze Tita, který byl v letech 1940-1980 generálním tajemníkem Ústředního výboru Svazu jugoslávských komunistů, 1945-1953 premiérem a 1953-1980 prezidentem republiky. Tito se snažil vytvořit jednolitý národ, což však vedlo pouze k zakonzervování pnutí mezi jednotlivými národy.

⁵⁷ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. *Berishovská a postberishovská Albánie : Případová studie defektního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 387.

Po jeho smrti došlo spolu ekonomickou krizí k urychlení procesu rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Kolem roku 1990 se jednotlivé republiky začaly zříkat dědictví komunistické strany a po volbách, které následovaly, většinou došlo k odhlasování nezávislosti (někde doba desintegrace trvala delší období).

Slobodan Milošević byl v roce 1986 zvolen předsedou Svazu komunistů Srbska (SKS). Stal se populárním díky organizaci demonstrací, kde se prezentoval v roli reformátora. V očích lidí se postupně vypracoval do pozice druhého Tita. Využíval svého charismatu a snažil se pod vládou Srbska zachovat Kosovo, Černou Horu a Bosnu a Hercegovinu i za cenu krve a uvrhnutí národa do chudoby kvůli sankcím od Evropského společenství (ES).

„Jugoslávský komunistický režim byl nastolen zevnitř; v místním prostředí byl vnímán jako vítězná autochtonní síla druhé světové války, a proto měl zpočátku vyšší stupeň legitimacy, než v ostatních státech východní Evropy. Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie (FLRJ) byla přijata v roce 1946 a vycházela ze sovětské ústavy.“⁵⁸ Po ukončení spolupráce se Sovětským svazem přecházela Jugoslávie k tzv. socialistické demokracii. Josip Tito vytvořil kolem sebe gloriolu válečného hrdiny a tvrdě potíral jakýkoliv odpor vůči své osobě a také projevy nacionalismu ve svazových republikách kromě Makedoňanů a muslimů. V roce 1974 vyšla nová ústava vstříc národním zájmům a o patnáct let později umožnila národním republikám ústavní cestou opustit federaci. Tito stál v čele devítičlenného předsednictva republik (kde každá měla svého zástupce) až do své smrti v roce 1980.

Ještě před zvolením Miloševiče na post srbského prezidenta (9. prosince 1990) došlo kvůli nespokojenosti se špatnou ekonomickou situací a díky postupující demokratizaci k osamostatnění několika svazových republik. Krátce se o nich zmíníme.

Slovinsko přijalo novelu ústavy v roce 1989, byla zrušena vedoucí úloha komunistické strany, na jaře 1990 zmizel z názvu výraz „socialistická“ a uskutečnily se svobodné volby, ve kterých se vítězem stal opoziční blok DEMOS (Demokratska opozicije Slovenije). Dne 25. června 1991 odhlasoval parlament nezávislost a po překonání desetidenního konfliktu s jugoslávskou armádou bylo na definitivní cestě k nezávislosti.

Podobně proběhlo parlamentní hlasování i v Chorvatsku, ale konflikt se srbskou menšinou se táhl až do roku 1995.

⁵⁸ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. Milosevičovo Srbsko : Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 458.

Nejpokojněji proběhlo oddělení Makedonie. Zde vyhrála volby postkomunistická strana Sociálně demokratický svaz Makedonie.

V Bosně a Hercegovině (BaH) po celá osmdesátá léta probíhaly etnicky motivované politické procesy. Po svobodných volbách v roce 1990 došlo k vyhlášení nezávislosti a nedělitelnosti BaH. Následoval etnický konflikt mezi Chorvaty a Srby.

Černá hora byla ve vleku srbské politiky až do roku 1997, kdy došlo k vymanění z Miloševićova vlivu.

V Kosovu, které si v roce 1981 zažilo demonstrace studentů, vznikly nepokoje. Po zásahu Srbska a výměny vedení na vysokých postech došlo ke zakonzervování situace a omezení autonomie. Kosovo získalo nezávislost až v roce 2008. Srbsko ji dodnes odmítá uznat.

V době, kdy se Milošević stal prezidentem Svazové republiky Jugoslávie, měl připravené zázemí už z let minulých, kdy pomocí titovské rétoriky dokázal úspěšně komunikovat s masami; zvláště se to týkalo Srbů v Kosovu. S charismatem jemu vlastním dokázal kumulovat moc kolem své osoby. Dalším důležitým bodem je fakt, že od roku 1989 byla Jugoslávie prakticky neustále v občanské válce, do které se ne příliš šťastným způsobem angažovalo ES a USA, které stálo na straně muslimů. Milošević se naopak stavěl do role toho, kdo chránil národnostní menšiny Srbů v okolních republikách. OSN uvalilo v roce 1991 embargo na dovoz zbraní a v květnu 1992 byly uvaleny na Srbsko hospodářské sankce. Ovocem konfliktu s Chorvatskem a BaH bylo tisíce mrtvých a nakonec v roce 1995 vyhnání okolo půl milionu Srbů z těchto oblastí, kde staletí tvořili majoritu. Milošević se poté stáhl, podepsal Daytonskou dohodu a etnické Srby v Chorvatsku a BaH, už nepodporoval.

V roce 1996 vznikla v Kosovu UČK (Kosovská osvobozenecská armáda), která byla svázána s etnikem Albánců v Kosovu. Až do roku 1998 byla vnímána jako teroristická organizace. Postupně se jí ale vlivem medializace a díky bojům dostalo označení „národně–osvobozenecská“. Nálety NATO v roce 1999 na oblast Kosova sice pomohly Miloševićovi k upevnění moci, ale Srbsko zde ztratilo skutečný vliv. Oblast se stala mezinárodním protektorátem.

Volby

Ve volbách v roce 1990 zvítězila těsnou většinou Miloševičova Srbská socialistická strana (SPS) ačkoliv bylo podezření, že volby nebyly regulérní.

V roce 1992 se do voleb spojila SPS se Srbskou radikální stranou (SRS) Vojislava Šešelje, která později odešla formálně do opozice.⁵⁹

V parlamentních volbách roku 1996–1997 po demonstracích, které trvaly dva měsíce a byly potlačovány armádou a policií nakonec Miloševič uznal vítězství opozičního bloku Zajedno.

V roce 2000 měl opoziční kandidát takovou převahu, že už nevyšla snaha zfalšovat volební výsledky a Miloševič odstoupil.

Miloševičův režim, přestože měl silné autoritářské rysy, kladl velký důraz na volby, avšak nakonec díky právě kvůli jim padl a vydal se na cestu k demokracii.

Klasifikace politického systému

První osou Linzovy typologie, kterou se budeme zabývat, je limitovaný pluralismus versus monismus.

Je třeba mít před očima balkánské specifikum, kde existuje fenomén antistran, tedy subjektů, které nesdružuje ani tak program, jako spíše osobnosti: „postkomunistická Socialistická strana Srbska (SPS) představovaná Miloševičem, nacionalistická Srbská radikální strana (SRS) Šešeljem, konzervativní Srbské hnutí obnovy (SPO) Draškovičem, Jugoslávská levice (JUL) Miloševičovou ženou Mirjanou Markovič.“ Specifické je to i v opozici: „Srbským fenoménem jsou rovněž tzv. všelidová hnutí sdružující demokratickou opozici (Demokratická strana – DS – Zoran Đinđić; Demokratická strana Srbska – DSS – Vojislav Koštunica – DSS, G17 Plus – Miroslav Labus).“⁶⁰ Opozice v první polovině 90. let neznamenal výraznější volební úspěch. Ovšem režim byl kritizován také pravoslavnou církví a akademií věd. Miloševič sáhl k výraznějším represím až po roce 1995, předák opozice „Zoran Đinđić byl obviněn z poškozování reputace Srbska a odsouzen k podmíněčnému trestu čtyř let vězení.“

⁵⁹ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. Milosevičovo Srbsko : Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 463.

⁶⁰ Tamtéž, s. 463.

Když v roce 1996 vyhrála koalice Zajedno, a volební komise v Bělehradě nechtěla uznat její vítězství, konaly se dva měsíce demonstrace a v únoru 1997 Milošević ustoupil a uznal její vítězství zvláštním zákonem.

V roce 1998 vydal zákon, který ochromil univerzitu v Bělehradě. Muselo odejít 10% učitelů a bylo kontrolováno, aby nedocházelo politickým odchylkám od vládní linie.

Přesto, že před volbami 2000 došlo k snížení cen potravin a zlepšení ve zdravotnictví, byli zatýkáni členové opozice, došlo k únosu Ivana Stamboliče (Miloševićova pomocníka), získal vítězství Koštunica. Volební komise se snažila snížením procent dosáhnout druhého kola voleb. Proti demonstracím však poprvé nezasáhla policie, a vítězství opozice bylo potvrzeno i její výhrou v parlamentních volbách koncem roku 2000.

Co se týká omezování svobody v médiích, o to se sice Milošević snažil, zvláště v letech 1996 (při demonstracích bylo např. zakázáno rádio B-92), ale to se přesunulo na internet a jiná alternativní média. V roce 1997 byl vydán zákon na omezení soukromého vlastnictví novin.⁶¹ Letecké údery na SRJ daly další záminku k omezení činnosti nezávislých médií.

Je tedy problém jasně vymezit situaci, protože některé z oblastí se kloní k limitovanému pluralismu, některé k monismu. Tendence Miloševiče byly monistické, ale v podstatě neúspěšné a režim předstíral pluralismus. Je tedy nemožné určit pravý stav věci.

Úvodem k ose mobilizace versus depolitizace je třeba říci, že faktický úspěch Titovy a posléze Miloševičovy rétoriky lze přičíst patriarchálnímu modelu společnosti a politické nezkušenosti s demokracií. Počáteční mobilizace společnosti, s vidinou cíle velkého Srbska, byla ukončena podpisem Daytonské dohody v roce 1995. Sankce, které uvrhly Srbsko do špatné hospodářské situace, vedly k nespokojenému obyvatelstvu a vyšší aktivitě opozice. Někteří jeho voliči ho začali vnímat jako brzdu integrace Srbska do Evropy. Milošević sice ukazoval, že nepřítelem, který může za problémy lidí, jsou Chorvaté, Bosňané a po roce 1999 celý okolní svět, ale tato rétorika přestala být před volbami 2000 dostatečně účinná. Posledního vrcholu dosáhla už anti-miloševičovská mobilizace před pádem režimu.⁶²

⁶¹ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. Milosevičovo Srbsko : Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 466.

⁶² Tamtéž, s. 468.

Na ose ideologie versus mentalita se tento režim rovněž pohybuje směrem k totalitě. Teoretickou ideou byly hodnoty demokratického socialismu, ekonomický rozvoj a operativní ideologií bylo vyzvedávání národního hrdinství, obětování se pro národ, jednoduše řečeno „národ“. Srbové byli líčeni jako ti, kdo podstupují velké oběti a vykonávají velké věci vůči nepřátelským katolíkům v Chorvatsku, muslimům v BaH, Albáncům v Kosovu. Srbská ortodoxní církev byla významným činitelem u zrodu a pokračování Miloševičova režimu. Později její vliv změnil polarizaci a po ztrátě Kosova se obrátila proti režimu.

Pokud nějak chceme shrnout ideu všech aktérů na politické scéně, najdeme všude nacionalistické prvky. Ale ani ty nemohly obhájit vše. Po neúspěších v balkánských válkách začalo obyvatelstvo vyhlížet změnu.⁶³ Tento režim, přestože používal pojmy typické pro mentalitu, se klonil spíše na stranu ideologie.

Pokud chceme charakterizovat typ vůdcovství, je třeba si uvědomit, že tento inteligentní politik schopný strhnout davy, dovedně využíval svého osobního charismatu. Z počátku představoval v podstatě reformátora. Přijal vizi kosovských Srbů a dal se do služeb svého národa.⁶⁴

V roce 1990, kdy neexistovala výrazná opozice, nabízel před volbami mír, prosperitu, privatizaci a jistoty. Jeho žena Mira Markovič v té době byla ve výhodné pozici, pohybovala se ve schvalování vládních zakázek a tak můžeme i zde vidět výraznou podporu.

V roce 1991 provedl personální výměny v Státní bezpečnostní službě a na policii, tak aby byli členové těchto složek naprosto loajální vůči režimu. Jediná složka, která vzdorovala jeho vlivu, byla armáda. Tam docházelo k výraznějším změnám až po roce 1999. Je třeba podtrhnout, že v Jugoslávii čítal v roce 1997 na sedmdesát obyvatel jeden policista, což postavilo tuto zemi na první místo v Evropě. Problémem bylo prorostení organizovaného zločinu s celým státním aparátem, včetně tajných služeb. Tato elita si mezi sebou často vyřizovala účty a docházelo k vraždám.⁶⁵

Ústřední postavou režimu zůstal Miloševič, bez ohledu na post, který zastával.

⁶³ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. Milosevičovo Srbsko : Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 470.

⁶⁴ Tamtéž, s. 471.

⁶⁵ Tamtéž, s. 473.

Shrnutí

Charakter Miloševičova vedení byl bezesporu autoritářský. Přesto, že se mu nepodařilo ovládnout všechny složky, u armády a policie se mu to podařilo. V okamžiku, kdy ho nepodržela armáda, režim padl.

Režim se na dvou osách pohybuje směrem k totalitě a na jedné naopak. To by hovořilo pro pretotalitní model Linzovy typologie. Vzhledem k důrazu na existenci voleb a pokud bychom se soustředili na vysokou míru mobilizace se ale jako nejvhodnější „jeví přihlásit se k Levitského termínu a ten dále specifikovat s odkazem na vysokou míru mobilizace a hovořit o kompetitivním mobilizačním autoritativním režimu. Je to termín dozajista složitě konstruovaný, ale zřejmě nejvíce vypovídací.“⁶⁶

4.4 Alievův Ázerbajdžán

Ázerbajdžán je země vzdálená České republice, avšak nikoliv české historické zkušenosti s importovaným sovětským modelem vládnutí. Režim je specifický svým územním konfliktem a opět poněkud komplikuje klasifikaci.

Politicko-historický vývoj

Území Ázerbajdžánu bylo několik století pod správou Ruska. V roce 1920 byla země poprvé osamostatněna a vznikla Ázerbajdžánská Demokratická Republika. Avšak už roku 1936 se stala součástí Sovětského svazu. Většina znaků režimu sovětského typu, tedy silná komunistická strana, mocná tajná policie, povely z Moskvy, plánovaná ekonomika apod., provázela tuto zem až do roku 1991. Již v předcházejících letech upadla totalitní kontrola této země a mohla se začít odehrávat společenská a kulturní obnova. První fáze tohoto procesu byla spojena s érou prvního tajemníka KSSS v Ázerbajdžánu H. Alieva. Aliev jako člověk vzešlý z prostředí KGB s exkluzivním přístupem k necenzurovaným informacím si byl vědom probouzejícího se národního uvědomění. A rozhodl se proti němu nezakročit, ba naopak jej skrytě podporovat. Lze to interpretovat jako přípravu své výchozí pozice pro politickou kariéru v samostatném

⁶⁶ BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. Miloševičovo Srbsko : Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 477.

Ázerbájdžánu. Tento fakt je pozoruhodný s ohledem na jeho návrat jako „národního spasitele“ v roce 1993.⁶⁷ Co ovšem zkomplikovalo rozvoj této postsovětské země, byl válečný konflikt o Náhorní Karabach, který skončil 12. května 1994.

Po rozpadu Sovětského svazu se stal prvním prezidentem samostatného Ázerbajdžánu A. Mutalibov. Ten si tuto pozici zasloužil podporou Gorbačova při puči 1991. Jeho post ovšem nebyl stabilní, protože byl zvolen díky volebnímu bojkotu opozice a byl příliš aktivně spojen se sovětským režimem. Díky katastrofálním ztrátám v prvních měsících války o Náhorní Karabach byl svržen pučem v březnu roku 1992. Jeho nástupcem se stal A. Elcibey. Volby podle zahraničních pozorovatelů byly poměrně regulérní. Tyto volby v červnu 1992 jej na rok postavily do pozice prezidenta. V červnu 1993 se pokusil o převrat S. Huseinov, pravděpodobně s podporou ruské federace. H. Aliev, který žil v ústraní, se objevil na politické scéně a po rezignaci předsedy parlamentu jej nahradil. Potom, co Alcibey opustil zemi, se stal zastupujícím prezidentem. V srpnu vyhlásil referendum o důvěře prezidentu Alcibeyi, jehož výsledek byl negativní. Sám Aliev byl v říjnu zvolen právoplatným prezidentem Azerbajdžánu. Jeho voličská podpora dle oficiálních výsledků byla 98,8% hlasů. Jeho výsledek byl nereálný bez věznění a zastrašování svých oponentů. Stejným způsobem proběhly v roce 1995 i parlamentní volby. Politické strany jsou v této zemi pouze zájmová seskupení bez účasti a moci. Výjimkou je proprezidentská Nová ázerbájdžánská strana (Yeni Azerbeycan Partiyasi - YAP). Byla vytvořena H. Alievem, po jeho smrti převzal otcovu úlohu I. Aliev. Ten byl v říjnu 2003 s oficiálním ziskem 80% hlasů voličů zvolen prezidentem ve volbách, o jejichž regulérnosti panují oprávněné pochybnosti. Členové YAP mají privilegovaný přístup k moci. Prominentní členové participují na lukrativních projektech souvisejících s těžbou a transportem ropy a zemního plynu. Veškerá reálná moc se odvíjí od této skupiny, která bývá dle původu Alievů nazývána tzv. nachičevanským klanem. Strana je v podstatě klientelistickým spolkem, podpora jejích voličů v posledních volbách (podzim 2000) činila 62% (druhá v pořadí Strana národní fronty získala 11%) a v některých svých projevech navazuje na exkluzivní postavení KPSS.⁶⁸ Je třeba zmínit ještě jeden faktor, který má vliv na mezinárodní postavení Azerbajdžánu - a to je jedno z největších nalezišť ropy na světě.

⁶⁷ ŠMÍD, T. *Alievův Ázerbajdžán : Případová studie hybridního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 392.

⁶⁸ Tamtéž, s. 396.

V posledních letech probíhají v Azerbajdžánu velké změny. Hospodářství této země prudce vzrůstá. Byl dokončen nový ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan, který spojuje ropné pole v Kaspickém moři s přístavem v Turecku. (V prvním čtvrtletí 2007 vzrostl HDP Azerbajdžánu o 41,7%.)⁶⁹

Politický systém

V prvních letech existence Alievova režimu vládla spíše anarchie, což se ukázalo jako problém již ve válce o Náhorní Karabach. Zatímco arménská strana měla jednotné velení, na straně Azerbajdžánu velelo několik malých generálů, kteří nepodléhali žádné jednotné koordinaci. Bylo to dáno také tím, že ázerbajdžánská společnost je rozdělena na základě náboženských, rodových a geograficko-politických tradic a její řízení má hierarchický charakter. Azerbajdžáncům vadí na liberální demokracii zejména eroze tradičních hodnot. Nutno podotknout, že většinu obyvatel tvoří muslimové řídicí se silnými zvykovými právy.

Klasifikace politického systému

V Azerbajdžánu je osa pluralismu versus monismus poněkud specifická. Pokud budeme sledovat pluralismus de iure, nic nenasvědčuje tomu, že by byl omezován. Stát je koncipovaný jako demokratický, světský a unitární, dodržování listiny práv a svobod člověka z formálního hlediska nevybočuje z demokratických standardů. Z praktického hlediska ale narazíme na mnohé problémy. Systém je koncipován jako poloprezidentský a prezident je garantem nezávislosti soudní moci. Další problém je v tom, že dochází pravidelně k falzifikaci voleb. Když se vlády ujímá H. Aliev, situace se najednou uklidňuje. V Azerbajdžánu sice existují politické strany, které částečně kritizují režim, avšak nevystupují proti jeho podstatě. Co se týká ekonomické plurality, je na místě mít pochybnosti o její otevřenosti. Ekonomicky důležité posty, co se ropného a průmyslového lobby týče, jsou obsazeny řadou prominentů z bývalého režimu. Jelikož mocensky stále dominují byrokraticko-militaristicko-technokratické elity předchozí éry (s podmínkou kooperace s klanem zesnulého H. Alieva), lze použít Linzův koncept autoritativního

⁶⁹ INFORMAČNÍ A PODNIKATELSKÝ SYSTÉM I-RU.CZ. *Azerbajdžská republika*. [online]. c2009.

režimu byrokraticko-militaristicko-technokratického či byrokraticko-militaristicko-oligarchického typu.⁷⁰

Také případ osy mobilizace versus depolitizace je třeba považovat za atypický. Je těžké rozlišit, zda vysoká míra politické mobilizace není dána spíše díky konfliktu o Náhorní Karabach, ve kterém vládne pouze příměří a země je stále ve válce. Dalším hybatelem mobilizace je velká polarizace mezi městem Baku a ostatní částí země. Alievův klan pochází z oblasti Zangezur, která je dnes součástí Arménie, další etnickou složku vedle kavkazského etnika tvoří Talyšové (národ perského původu tíhnoucí k Íránu) a nakonec zde žije asi 20 až 25 milionů etnických Ázerbajdžánců. Tato etnická pestrost také udržuje mobilizaci v Ázerbajdžánu. Kontrola médií je nepřímá a cenzorské zásahy v periodikách poznáme podle bílých míst. Také obnova islámských tradic přispívá k mobilizaci společnosti.

Na třetí ose ideologie versus mentalita se opět setkáváme s komplikací díky konfliktu o Náhorní Karabach. Pokud si odmyslíme působení válečné propagandy, země se neprojevuje jako totalitní, tedy že by byla určována ideologií. Komunismus je pro Ázerbajdžán odpudivý, spíše pro svůj koloniální rozměr, než pro ideologický obsah. Avšak liberalismus naráží v této společnosti na odpor mnohem větší. Je třeba podtrhnout, že sovětizace sice je po sedmdesáti letech znatelná, ale přesto kavkazská, případně muslimská mentalita je velmi životaschopná.

V Ázerbajdžánu je ústavou nastavený poloprezidentský systém, což znamená, že se prezident a premiér dělí rovným dílem o vládní pravomoci. Ve skutečnosti je moc v rukou prezidenta a zájmových skupin na něho navázaných, tedy tzv. nachičevanského klanu vedeného rodinou Alievů. Post premiéra je obsazován podle libovůle prezidenta. Silná pozice prezidenta je dána dlouhými lety vládnutí a také mentalitou obyvatel. V případě H. Alieva nebyla jeho vláda vynucená, ale byla dána jeho charismatem, znalostí kavkazské mentality a schopnosti využít každou situaci ve svůj prospěch. Podle Linzovy typologie tedy spadá do schématu totalitního respektive posttotalitního vůdcovství.⁷¹ Legitimačním zázemím prezidenta je strana YAP, která má přístup ke zdrojům, k médiím a skutečný vliv na politické otázky. Po úmrtí H. Alieva se v roce 2003 stal prezidentem jeho syn I. Aliev, který byl svým otcem veřejně označen za svého nástupce. Zde je možné spatřit symptomy sultanismu. Protože I. Alievovi chybí otcovo

⁷⁰ ŠMÍD, T. *Alievův Ázerbajdžán : Případová studie hybridního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 398.

⁷¹ LINZ, J. J., STEPAN, A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1996, s. 46-47.

charisma, dá se předpokládat přechod od charismatického vůdcovství k vynucenému byrokratickému vůdcovství.

Klasifikace a zařazení režimu v Ázerbajdžánu podle typologie J. Linze je nejednoznačné. Podle výše zhodnocených os vyplývá, že nepatří mezi standardní liberální demokracie. Z formálního hlediska je jako demokracie deklarován s tím, že má silného prezidenta. Z praktického hlediska to vypadá jinak. Z hlediska osy limitovaného pluralismu versus monismus stojí Ázerbajdžán spíše v pozici blízké pólu autoritativnosti, protože politické strany jsou tolerovány. Na ose mobilizace a depolitizace se rozhodujeme těžko, protože je obtížné odhlédnout od problematiky karabašského konfliktu. Z hlediska osy mentalita a ideologie se problém opakuje. Věc opět komplikuje karabašský konflikt, ale můžeme říci, že se společnost přiklání spíše na stranu mentality. Režim v Ázerbajdžánu by tedy bylo možné Linzovou terminologií ohodnotit jako byrokraticko-militaristický autoritářský režim. Typologizaci tohoto režimu by snad ale mohly lépe než Linzova typologie vyhovovat koncepty hybridní demokracie F. Zakarii, L. Diamonda a dalších autorů, nebo pozměněná varianta Linzovy teorie v podání S. Levitského a L. Wayne – tzv. soutěživý autoritarismus.⁷²

4.5 Jelcinovo Rusko

Jelcinovo Rusko představuje typ režimu, který nebyl demokratický. Kritéria autoritářství naplňoval mnoha prvky, avšak ne beze zbytku. Svou pozicí blíží se demokracii představoval zvláštní směs autoritářských a demokratických prvků. Pro české občany je zajímavé sledovat rozdílný vývoj českého a ruského státu, které dříve patřily po několik desetiletí (nedobrovolně) k sobě.

Politicko-historický vývoj

V roce 1991 přestal existovat Sovětský svaz. SSSR byl příkladem k ideální totalitě se blížího režimu – veškerou moc ve státě držela v rukou všeprostopující státostrana, která pronikla do všech složek státní moci a do všech sfér ekonomického, společenského, politického a soukromého života země a jejích obyvatel. Neznamená to však, že by

⁷² ŠMÍD, T. *Alijevův Ázerbajdžán : Případová studie hybridního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 407.

sovětský režim během své sedmdesátileté existence ve svém vývoji stagnoval. Zlomovým okamžikem byl nástup M. S. Gorbačova na místo generálního tajemníka CK KPSS dne 11. března roku 1985. Přestože cílem jeho perestrojkových reforem měla být obnova prapůvodních ideových pramenů bolševismu, nastartovala velmi rychlý proces rozpadu Sovětského svazu a jeho moci. Počátkem změn byla změna rétoriky, kterou používala komunistická strana dlouhá desetiletí. Došlo k přiznání hlubokých strukturálních ekonomických obtíží a dramatického obratu v zahraničně-politické linii a především zpochybnění dosavadní „interpretace dějin“, od níž komunistická moc odvozovala svou legitimitu.⁷³ Problém „demokratizace“ režimu spočíval ve skutečnosti, že ruská společnost neměla zkušenost s demokracií. Určení budoucího vývoje Ruska spočívalo ve vyřešení dilematu, jakým způsobem se ruské elity pokusí přizpůsobit ruskou společnost nové situaci.

Brežněvova vláda přivedla Sovětský svaz do těžké hospodářské a společenské stagnace. Generální tajemníci Jurij Andropov a ani Konstantin Černěnko nedokázali provést potřebné změny. Po volbě Michaila Gorbačova došlo k dlouho očekávané generační výměně. Ve svém prvním projevu oznámil, že průmyslovým a zemědělským podnikům se poskytne větší samostatnost. V dalších projevech oznámil, že chce změnit ekonomickou a personální politiku KSSS. Po zveřejnění skutečných čísel v hospodářském stavu země a změně slovníku, např. používal pojmy demokracie a demokratizace, začal zavádět nový styl i do politiky a řízení země. Nastartoval ekonomickou a sociální reformu.

Pojem „glasnost“, znamenající otevřenost informací, přineslo změnu sovětského tisku. Otevřely se archivy a diskutovalo se o Stalinových zločinech, začali se propouštět političtí vězni. Začalo se jednat o odzbrojení s prezidenty Reaganem a Bushem. Na své cesty a vystoupení bral Gorbačov svou manželku, což bylo v tomto režimu naprosto neobvyklé. Souhlasil se sjednocením Německa a také stál u konce Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Zatímco na Západě získával stále větší popularitu, doma rostlo napětí díky odporu konzervativní byrokracie. Napětí vyústilo 19. srpna 1991 v pokus o státní převrat, jehož cílem bylo zastavit reformy. Proti puči se postavil ruský prezident Boris Jelcin a rozhodující část armády a KGB. Po návratu do

⁷³ HOLZER, J., KUCHYŇKOVÁ, P. *Jelcinovo Rusko : Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 430.

Moskvy Gorbačov odstoupil z postu generálního tajemníka KSSS a straně doporučil, aby se rozpustila. Vedoucí úlohu v zemi fakticky přebírá prezident Boris Jelcin.⁷⁴

Jelcin zakázal v listopadu 1991 komunistickou stranu v celém Rusku. Na počátku prosince roku 1991 odhlasovala Ukrajina svou nezávislost na SSSR a o týden později byl nahrazen Sovětský svaz Společenstvím nezávislých států.

První věc, kterou chtěl Boris Jelcin provést, byla ekonomická restrukturalizace převedení státních firem do soukromého resortu. Jelcinův program se však ukázal nepříliš vhodným z důvodů jeho neznalosti tržní ekonomiky, neschopnosti bojovat proti korupci a v neposlední řadě neschopnosti konkurence ruské výroby k západním ekonomikám. Vláda byla nejednotná v pohledu na privatizaci, rozdělila se na Jelcinovy sympatizanty a kritiky. Jelcinova kuponová privatizace v srpnu 1992 měla zrychlit převod majetku a zrušit přístup ruské populace k tomuto procesu. Jeho skutečný výsledek byl ten, že obyčejní lidé obdrželi prakticky bezcenné poukázky, za které si mohli pořídit asi tak láhev vodky. Státní majetek se rozdělil mezi několik oligarchů. V roce 1992 zesílil odpor proti Jelcinovi - bojoval s Nejvyšším Sovětem a Shromážděním lidových zástupců. V roce 1993 došel tento spor tak daleko, že tato zákonodárná shromáždění rozpustil dekretem. Dekret způsobil v Rusku ústavní krizi, která byla potlačena střelbou na parlament, přičemž došlo k zabití téměř 200 lidí. Zde vidíme změnu jeho politiky, kdy prezident roku 1991 pronášel projev z věže tanku a o dva roky později používá tutéž zbraň, aby proti ústavně hájil svou moc. Místo používání vyjednávání pomocí slov obvyklých v demokracii „vyjednával“ zbraněmi.

Volby v témže roce ukázaly velmi dobrou pozici komunistů i pravice, kdežto naopak „Ruská volba“ protěžovaná Jelcinem propadla. Jelcin paralelně vyhlásil referendum, kterým si „legalizoval“ právo jmenovat členy vlády, odvolat je, případně rozpustit nově zvolenou Dumu. Prezidentovo vítězství bylo výsledkem svárů mezi legislativou versus exekutivou a také mezi prezidentem a viceprezidentem. Roku 1994 proběhla invaze do Čečenska, tato válka se táhne do roku 1996.

V roce 1996 opět vyhrává volby Boris Jelcin, přestože celkově získal v prvním kole 35% hlasů. K jeho vítězství pomohli obchodní magnáti, již zmiňovaní oligarchové např. Roman Abramovič. V téže době se mu podařilo zpronevěřit 40 miliard dolarů mezinárodní pomoci. Následujícího roku je nucen podstoupit operaci srdce, která znamená několik měsíců hospitalizace v nemocnici. V roce 1998 vyvrcholila ekonomická

⁷⁴ TOTALITA.CZ. *Sovětský svaz v éře Michaila Gorbačova*. [online]. c2010.

krize a způsobila kolaps rublu. Jelcin několikrát za své vlády v Rusku odvolal celou vládu. Jako posledního předsedu vlády v srpnu roku 1999 dosadil Vladimíra Putina, ve kterém viděl svého nástupce. Odstoupil ke dni 31. prosince 1999.

Politický systém

Boris Jelcin na začátku svého politického působení v Rusku často mluvil o odstranění diktatury a svobody pro celý národ. Tato hesla mu získala velkou popularitu. Přerod komunistického systému začal dohodou skupiny pragmatiků, mezi něž Jelcin patřil, kteří si dokázali představit Rusko bez komunismu a částí místních byrokratických elit. Tomuto konsensu asistovali zástupci demokratické opozice (např. Sacharov).

Problémem bylo, že změna režimu neměla žádná pravidla hry, představovala „dočasnou alianci okamžitých zájmů,⁷⁵ které se týkaly jen mála otázek ohledně změn, chyběl zde obecný konsensus ohledně dlouhodobějšího směru ruské politiky.

Situace v letech 1993-1996 situace připomínala dobu vlády cara. Vydávala se protiústavní nařízení, veřejnost na to reagovala stížnostmi nebo vůbec. Volby v roce 1996 vyhrály Jelcinovi mediální korporace, jež si zavázal při privatizaci v předešlých letech. Mocenský boj prezidenta se soustředil na přesun moci do vlastních rukou a na „rodinu“, tedy na novou vládní elitu, která poskytovala Jelcinovi zázemí. Již v brežněvovské éře a následně během perestrojky se na bázi stranických struktur vytvořil jakýsi „klanový systém“, který po rozpadu sovětského systému rychle využil situace a znalosti prostředí. Únik do ekonomiky se stal vítanou příležitostí, jak neztratit moc a přitom skrýt svoji politickou minulost.⁷⁶ Vítězství završil úpravami ústavy, které si nechal schválit lidovým referendem v roce 1993. Duma ovšem měla opoziční většinu v letech 1993 i 1995, což určovalo vztahy mezi prezidentskou exekutivou a legislativou v druhé polovině devadesátých let.⁷⁷

⁷⁵ HOLZER, J., KUCHYŇKOVÁ, P. *Jelcinovo Rusko : Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 431.

⁷⁶ Tamtéž, s. 435.

⁷⁷ Tamtéž, s. 446.

Klasifikace politického systému

Ruský model pluralismu spočívá v tom, že režim se snaží pacifikovat opozici, případně ji zlikvidovat, pokud pacifikaci odmítá. Symbolická iniciace této ruské politické praxe je spojena s druhotným postavením parlamentu vůči „vítěznému“ prezidentu, potvrzeným silovým řešením krize na podzim 1993. Je třeba konstatovat, že ani parlament nebyl „záštitou“ vývoje směrem k demokracii. To nasvědčuje oprávněnosti postřehů, že vzhledem k ruské historické tradici byly možné pouze dvě varianty limitovaného pluralismu. Pluralismus v autoritativních režimech se dle Linze vyčerpává v sociální a ekonomické sféře. Z hlediska pozice organizovaných zájmů přitom skýtá Rusko 90. let zajímavý obraz limitovaného pluralismu, protože lze identifikovat ústupky jelcinovského centra, které dávaly organizovaným zájmům určitou sumu politicko-mocenské autonomie. Období skutečného „boje“, v němž politické centrum neváhalo používat sílu vůči odbojným skupinám a jednotlivcům, mělo přijít až v éře V. V. Putina.⁷⁸ Způsob, kterým se konstitučně upravuje a reálně vykonává výběr premiéra a sestavování vlády, neodráželo politické rozložení sil v parlamentu, ale spíše vůli prezidenta, resp. bylo kompromisem mezi vůli prezidenta a tlakem opozičních skupin. Silnou roli na utváření praktické politiky hrály ekonomicko-průmyslová lobby, silové složky a jiné nátlakové skupiny, které propojují svět politiky s organizovaným zločinem. Toto je silný rys limitovaného pluralismu v prostředí Ruska.

Problém, kam zařadit Jelcinův režim na ose mobilizace – depolitizace, se prolíná se specifickou podobou limitovaného pluralismu v ruském prostředí i s charakteristikami vůdcovství v tomto režimu. V ruské skutečnosti bylo možné spatřit mobilizaci v začátcích, kdy se režim teprve utvářel a kdy o mocenské pozice bojovala budoucí elita. Druhá vlna mobilizace se objevila v letech 1992-1993. O kontrastu obou „mobilizací“ ovšem dostatečně vypovídá ironická Marciniakova poznámka, že zatímco symbolem podzimu 1991 byl Jelcin na tanku před parlamentem, řečníci a obklopený dav naslouchajících, symbolem podzimu 1993 se stal Jelcinův tank střílející na parlament a lidé nervózně vyčkávající doma, jak to dopadne.⁷⁹ Naopak pól depolitizace se projevoval v rámci transformace hospodářství v postsovětském Rusku. Fakt, že média byla vlastněna členy „rodiny“ Borise Jelcina, se projevilo při formování a ovlivňování veřejnosti

⁷⁸ HOLZER, J., KUCHYŇKOVÁ, P. *Jelcinovo Rusko : Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 435.

⁷⁹ Tamtéž.

v klíčových okamžicích voleb, a mělo vliv na deaktivaci veřejnosti. Události roku 1993 měly v kontextu mobilizace/depolitizace značný význam. Odkryly ochotu a schopnost hlavních činitelů ruské politiky - na jedné straně aktivizaci veřejnosti, na straně druhé silovou akci. Prezident měl většinou zájem na politické apatii veřejnosti. To, že veřejnost nebyla schopná volbami změnit vývoj společnosti, dále způsobovalo prohloubení depolitizace. Zdánlivá mediální mobilizace v ruském kontextu znamenala válku „mimopolitických“ skupin o moc ventilovanou médii „upravenými“ informacemi směrem k apatické veřejnosti, jejíž mobilizace měla probíhat dle představ mocenských skupin a zcela kontrolovaně.⁸⁰ Cílem bylo přesvědčit veřejnost, že vše je v pořádku.

Osa ideologie versus mentalita se vyznačovala cílevědomým odklonem od marxistické ideologie, tedy spíše měla charakter mentality, která ovšem po letech totality neměla stabilní charakter.

Otázka typu politického vůdcovství v Rusku je svázána se zvláštní podobou limitovaného pluralismu vycházejícího ze dvou zdrojů: (1) tradice formální a institucionální koncentrace moci v jednom ohnisku (tradice samoděržaví je vystředána mocenským monopolem komunistického vůdce) a (2) systém nevzniká na základě široké shody, ale vychází z mocenského centra, z čehož vyplývá omezení pluralismu a vyřazení některých skupin z politického boje. Ruský případ je i v tomto směru specifický: silná pozice vůdce-prezidenta se zrodila z vítězného boje s opozicí parlamentu, „prokletí“ parlamentní opozice se však nepodařilo Jelcinovi zlomit navždy. Vzájemné mocenské „převažování“ v podobě zákulisních mimoústavních bojů moc prezidenta značně limitovalo. Limitovalo jej však podle pravidel, jež rýsovala politická praxe, byl to střet skomírající autority (personalizované) se silami, které se snažila svazovat a kontrolovat, které si však přesto zachovávaly určitou míru autonomie.⁸¹ V druhé polovině devadesátých let si Jelcin přisoudil roli „stabilizátora“ zamezujícího hrozbě sociálního či občanského konfliktu. Tato role fungovala dobře pouze v zahraniční ruské politice směrem na Západ. Vnitropoliticky se Boris Jelcin stal spíše jen symbolem anarchie. V Borisi Jelcinovi se setkává charisma spolu s funkcí jako zdrojem legitimacy. Tyto momenty byly schopny zmobilizovat veřejnost v čase prezidentských voleb. Nakonec charismatický základ autority vystřídal základ technokratický.

⁸⁰ HOLZER, J., KUCHYŇKOVÁ, P. *Jelcinovo Rusko : Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 443.

⁸¹ Tamtéž, s. 445.

Shrnutí

Přestože Rusko nyní zná názorovou pluralitu, pravidelné volby, tlak médií a vliv globalizace, je pro něj typická nepřehledná síť vzájemných zájmů lobbujících center, která nejsou bržděna právním systémem ani zralou politickou kulturou. Problémem vlády byla velká nevyváženost - na jedné straně měla velký mocenský potenciál, na druhé straně nebyla schopna plnit každodenní povinnosti. Tato tvrzení jsou schopna dát odpověď o podobě ruského státu. Formální stránka systému téměř odpovídá západním modelům. Praktická stránka ale obecným principům politické soutěže a chování zájmových skupin neodpovídá. Pro typologizaci nedemokratického režimu se podstatný prvek analýzy jeví také jeho další vývoj. Zde se ukázal trend prohlubování autoritarismu. Pokud tedy sečteme kvality demokratické, autoritativní a oligarchické, můžeme systém označit za „hybridní“.

Závěr

Cílem této práce byla analýza vybraných autoritářských režimů či jejich modifikací na základě typologie J. J. Linze, popřípadě podle vhodnější (daný stav výstižněji popisující) typologie.

V prvních dvou kapitolách byla zmíněna teoretická východiska této analýzy. První kapitola zahrnuje charakteristiku nedemokratických režimů včetně charakteristiky dvou základních subtypů nedemokratických režimů - totalitních a autoritářských. Kromě těchto dvou základních typů byl charakterizován pojem hybridní režim a uvedena terminologie používaná k označení subvariant hybridních režimů optikou vybraných autorů. V rámci problematiky legitimacy byly objasněny zdroje legitimacy jak u totalitních, tak u autoritářských režimů.

Obsahem druhé kapitoly je Linzova a Merkelova typologie autoritářských režimů. V rámci Linzovy typologie byla zmíněna teorie posttotalitarismu J. J. Linze a A. Stepana a Linzova teorie sultanismu.

Třetí kapitola obsahuje analýzu tří autoritářských režimů dvacátého století (Dolfusovo a Schusniggovo Rakousko, Československo v letech 1945-1948, Frankovo Španělsko), aplikaci Linzovy typologie a výslednou klasifikaci režimu.

Předmětem analýzy ve čtvrté kapitole byly vybrané režimy posledních dvaceti let, které ilustrují širokou škálu variant autoritářských režimů od „klasického“ autoritářství v Sýrii přes posttotalitní Albánii, Miloševičovo Srbsko a Ázerbajdžán se snahou o demokracii připomínající volby až po hybridní a demokracii nejbližší režim Jelcinův.

Vzhledem k formulaci cíle stanoveného v úvodu lze konstatovat, že cíle této práce bylo dosaženo.

Literatura

BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. 167 s. ISBN 80-86569-89-0.

HOLZER, J., BALÍK, S. *Postkomunistické nedemokratické režimy*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007. 223 s. ISBN 978-80-7325-128-4.

HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie : Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 1. vyd. Brno: MU v Brně, 2004. 379 s. ISBN 80-210-3195-6.

HRADEČNÝ, P., HLADKÝ, L. a kol. *Dějiny Albánie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 716 s. ISBN 978-80-7106-939-3.

CHALUPA, J. *Jak umírá diktatura : Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Votobia: 1997. 220 s. ISBN 80-7198-257-1.

LAINOVÁ, R. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. 159 s. ISBN 80-7254-334-2.

LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Boulder 2000. 343 s. ISBN 1555878903.

LINZ, J. J., STEPAN, A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1996. 504 s. ISBN 0801851580.

MALÍŘ, J. MAREK, P. A KOL. *Politické strany I. 1861 – 1938. Politické strany II. 1938 – 2004. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005. 1030-1826 s. ISBN 80-7239-179-8.

RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa : Od počátku do převzetí moci*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002. 284 s. ISBN 80-200-0957-4.

ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 303 s. ISBN 80-7178-461-3.

SOLŽENICYN, A. *Souostroví Gulag : 1918 – 1956 : Pokus o umělecké pojednání. 1. díl*. Praha: OK centrum, 1990. 356 s. ISBN 80-900270-0-8.

VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 374 s. ISBN 978-80-7367-337-6.

Elektronické zdroje

BALÍK, S. *Dolfussovo a Schusniggovo Rakousko : Případová studie organicko-etatistického autoritativního režimu*. Středoevropské politické studie. Jaro-léto 2002, roč. 4, č. 2-3. [online]. c2002 [cit. 4. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=43>.

BALÍK, S. *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948*. Rexter. Listopad 2002, roč. 1, č. 2. [online]. c2002 [cit. 4. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.rexter.cz/tri-roky-svobody-pretotalitni-rezim-v-ceskoslovensku-v-letech-1945-1948/2002/11/01/>.

BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. *Berishovská a postberishovská Albánie : Případová studie defektního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 366 - 388. [online]. c2005 [cit. 2. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=247>.

BALÍK, S., STOJAROVÁ, V. Milosevičovo Srbsko : Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 456-479. [online]. c2005 [cit. 20. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=251>.

BUSINESSINFO.CZ. *Sýrie : Očekávaný vývoj v teritoriu*. [online]. c1997-2010 [cit. 4. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/syrie-ocekavany-vyvoj-v-teritoriu/10/1000799/>.

ČEJKA, M. *Sýrie – země na rozcestí*. [online]. c2004 [cit. 4. června 2010]. Dostupný z WWW: http://www.rozvojovka.cz/syrie-zeme-na-rozcesti_221_150.htm.

HOLZER, J., KUCHYŇKOVÁ, P. *Jelcinovo Rusko : Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 428 – 455. [online]. c2005 [cit. 20. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=250>.

INFORMAČNÍ A PODNIKATELSKÝ SYSTÉM I-RU.CZ. *Ázerbajdžská republika*. [online]. c2009 [cit. 24. května 2010]. Dostupný z WWW: www.irucz.ru/cz/info/120000000000/azerbajdzan/zeme/.

JEŘÁBEK, M. *Diktátor, nebo mučedník? Engelbert Dollfuss a rok 1934*. Revue Politika. 6-7/2004. [online]. c2004 [cit. 20. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/696/diktator-nebo-mucednik-engelbert-dollfuss-a-rok-1934>.

KING, S. J. *Sustaining Authoritarianism in the Middle East and North Africa*. Political Science Quarterly. Fall 2007. Vol. 122. Nr 3. [online]. c2005 [cit. 20. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.psqonline.org/>.

LEVITSKY, S., WAY, L. A. *Elections without democracy : The Rise of Competitive Authoritarianism*. Journal of Democracy. April 2002. Vol. 3, Nr 2., p. 51-65. [online]. c2007 [cit. 5. června 2010]. Dostupný z WWW: http://muse.jhu.edu/login?uri=/journals/journal_of_democracy/v013/13.2levitsky.html.

MALIŇÁK, P. *Sýrie za vlády Baššára al-Assada. Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy*. Říjen 2009. [online]. c2009 [cit. 4. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/syrie-za-vlady-bassara-al-assada>.

OXFORD UNIVERSITY PRESS. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* [online]. c2010 [cit. 6. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.oxfordadvancedlearnersdictionary.com/>.

ŠMÍD, T. *Alijev v Ázerbajdžán : Případová studie hybridního režimu*. Středoevropské politické studie. Podzim 2005, roč. 7, č. 4, s. 389-408. [online]. c2005 [cit. 20. června 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=248>.

TOTALITA.CZ. *Sovětský svaz v éře Michaila Gorbačova*. [online]. c2010 [cit. 6. června 2010]. Dostupný z WWW: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/sssr_gorb.php.